

LÁNG IMRE

A ROOSEVELT UTÁNI GAZDASÁG- ÉS TÁRSADALOM- POLITIKAI KÍSÉRLET: A FAIR DEAL

Harry S. Truman 1945. április 16-i első kongresszusi beszédében elődje, Franklin D. Roosevelttel politikájának folytatását helyezte kilátásba. Hivatalba lépése időpontjából következően a hadviselés és a háború utáni világrend megalapozásának problematikája kapott elsőbbséget a Fehér Házban, a gazdaság- és társadalompolitika néhány halaszthatatlan intézkedésre korlátozódott. Mindamellet a New Deal továbbfejlesztése is foglalkoztatta Trumant. Tervei középpontjában az a felismerés állt, hogy a háború kitörésekor félbeszakított New Deal a háború utáni viszonyokhoz igazítva meg kell újítani, a megvalósítás eszmei-politikai alapja az amerikai értelmezésű liberalizmus, mely a szövetségi kormány széles körű irányító-ellenőrző, koordináló funkcióit feltételezi.

E megfontolások jegyében fogalmazódott meg a Fehér Ház gazdaság- és társadalompolitikája, a békegazdálkodásra való áttérés és a törvényhozás feladatait vizsgáló 1945. szeptember 6-i üzenet. A határozott hangvételű, terjedelmes üzenet arról tájékoztatta a Kongresszust és a nemzetet, hogy az elnök a háború befejeztével nyomban cselekedni szándékszik, a liberális gazdaság- és társadalompolitika fő kérdéseinek exponálásával megcáfolja a híreket, miszerint a demokrata párt konzervatív szárnya kerekedik felül, az elhunyt Roosevelt ideái és kísérletei véglegesen a múlté. Az ún. rekonverzió nehéz napjait élő társadalom örömmel értesült, hogy az elnöki üzenet egyik fő témája a teljes foglalkoztatás, mely a sokak által jövődönt recesszió következményeinek mérséklésére lesz hivatott.

Az üzenet részint a rekonverzió sodrában azonnal megoldandó kérdések (ár-, bér- és lakáspolitikai, hadirendelések törlése, békecélu termelésre való átállás) szabályozásának irányelveit tartalmazta, hangsúllyal a háborús korlátozások csökkentésére és az infláció megfékezésére, részint a társadalmi-gazdasági fejlődés területein szükséges teendőket körvonalazta. Az üzenet az átállás első napjaiban fogalmazódott. Következőképpen a rekonverzió problematikája állt középpontjában.

A háború befejezésétől 1946 őszeig tartó átállási időszak zaklatott hónapjainak egyik fő vonása az átgondolt rekonverziós politika hiánya volt. A kormány sodródott az eseményekkel, sikertelenül próbált elfogadtatni önként vállalandó össznézeti antiinflációs programot. Rekonverziós irányelvei belső ellentmondások gyengítette kívánságok halmaza volt. Nem vált valóra a Fehér Ház elképzelése, hogy a társadalom rétegei a regenerálódás érdekében átmenetileg lemondanak érdekeik érvényesítéséről, helyreállnak a piacgazdaság mechanizmusai, a kormány a korlátozások fokozatos mérséklésével segíti e folyamatot. Általános támadás bontakozott ki a háborús korlátozások ellen. A korlátok bomladoztak, nem utolsósorban azért, mert az elnök nem részesítette hatékony támogatásban az infláció fékezésére hivatott árhitvatalt. A rekonverzió állapotainak további jellemző vonásaiként az ipari munkásság vásárlóerejének a háború alatt elért szinthez képest mintegy 30 százalékos visszaesése, sztrájkhullám, a farmerek elégedetlensége, az ipari korpo-

rációk nettó profitjainak kb. 60 százalékos növekedése, a kormány és a törvényhozás szembenállása említendő.

A rekonverzió megcáfolta a recessziót jövendőlg prognózisokat. Nem bontakozott ki tömeges munkanélküliséggel, árzuhanásokkal együtt járó visszaesés. Ellenkezőleg, a háborús korlátozások következtében hatalmasra duzzadt, 100 milliárd dollárt meghaladó összegre becsült lakossági kereslet a piacra zúdult, inflációgerjesztő hatását nem tudta ellensúlyozni az új vágányokra gyors ütemben átálló gazdaság. A recesszió elmaradása kihatott a Truman által meghirdetett program középpontjában álló teljes foglalkoztatási törvényjavaslat sorsára.

James Murray szenátor, a demokrata párt liberális szárnyának prominens személyisége 1945 januárjában nyújtotta be a törvényjavaslatot. Előzményei a háború éveire nyúltak vissza. Egy elnöki bizottság 1943 tavaszán felvázolta a New Deal háború utáni továbbfejlesztésének programját, középpontjában a munkához, méltányos bérhez való jog deklarálásával. Rooseveltt 1944. január 11-i kongresszusi üzenetében, majd az 1944-es elnökválasztási kampány során államfői szinten hirdette meg a munkához való jogot, melynek érvényre juttatását a „nagy kormány”-koncepcióhoz kapcsolta az „amerikai” liberális gondolat. E koncepció a szövetségi kormány tervező és költsékező funkciójában jelölte meg a feltételezett gazdasági válság leküzdésének emelőjét. A „nagy kormány”-koncepció liberális hívei akként értelmezték e funkciót, hogy a kormány egy időszakra vonatkozóan prognosztizálja a teljes foglalkoztatás tényezőit, s szövetségi finanszírozással pótolja a teljes foglalkoztatáshoz szükséges anyagi eszközök hiányát. A konzervatívizmus éles ellenállásába ütközött a szövetségi kormány kompenzáló-stabilizáló funkciója. Az üzleti világ és a nézeteit tolmácsoló törvényhozók szembehelyezkedtek a teljes foglalkoztatás koncepciójával, amely — úgymond — ellentétes a szabad társadalom eszmerendszerével, a szövetségi kormány nem garantálhatja a munkához való jogot, költsékező infláció veszélyét hordozná, a gazdasági tevékenység nem prognosztizálható állami szinten. A konzervatív álláspont — mely az etatizmust totalitárius rendszerrel azonosította — a kormány gazdasági funkcióját helyzetjelentések, elemzések készítésére, „magas szintű” foglalkoztatás elősegítésére, az üzleti világnak kedvező klíma teremtésére szűkítette. A „nagy kormány”-koncepcióval szemben a „korlátozott kormány” ideáját hirdette, mely a lehető legkisebb térre szorítja vissza az állami beavatkozást. E felfogás szembehelyezkedett a roosevelti államvezetés hagyományaival. Truman interveniált ugyan a törvénytervezet érdekében, de következtelen lépései nem segítették elő elfogadását. Az előterjesztés liberális hívei koncepciójuk feladására kényszerültek. Az 1946. február 20-án hatályba lépett foglalkoztatási törvény már címében elvetette a „teljes” foglalkoztatás célját; nem tartalmazta a kormányzati finanszírozást; az elnököt pusztán egy gazdasági jelentés készítésére, a Kongresszust ennek tanulmányozására kötelezte; előírta egy elnöki tanácsadó bizottság alakítását. A teljes foglalkoztatási koncepció kudarcra a liberalizmus háttérbe szorulásának, a konzervatívizmus előretörésének jele volt, egyszerűen arról tanúskodott, hogy a gazdasági válság bekövetkezésének elmaradása folytán elvesztette létjogosultságát a kormánykoncepció. Az 1946-os törvény megalkotásával az üzleti világ igazolva látta azon felfogását, hogy felesleges a szövetségi kormány beavatkozása, a gazdaság önszabályozó képessége automatikusan gondoskodik a foglalkoztatásról.¹

Truman nem ismerte be a liberális csatavesztést. Gondolkodása sajátos kettőséget mutatott. Ismételten hangoztatta, hogy mint a roosevelti örökség letétemé-

nyese továbbfejleszti a befejezetlen New Dealt, ugyanakkor idegenkedett a szövetségi beavatkozás túlzottnak ítélt intézkedéseitől, sőt kijelentette, csak rendőrállam alkalmaz központi gazdasági-pénzügyi kontrollt. A foglalkoztatási törvényt a New Deal jegyében fogant teljesítménynek tekintette, annak ellenére, hogy az nélkülözte a New Deal fundamentumát: a szövetségi beavatkozást. Az a tény jelentette számára a törvény vonzerejét, hogy elvileg deklarálta a maximális foglalkoztatás célját, de nem hártott közvetlen kötelezettséget a kormányra, rábízta a cél elérését a piacgazdaságra.

A liberálisok identitásavara. Hatalomváltás felé?

Az 1946. novemberi kongresszusi választásokon politikai földcsuszamlás ment végbe. A republikánusok nagymértékben megerősítették pozícióikat a törvényhozásban, s arra számítottak, hogy az 1948-ban esedékes elnökválasztás véget vet az 1933 óta tartó demokrata uralomnak. A Fehér Ház lakóját történelmi maradványnak tekintették, aki két évvel túléli ugyan pártja vereségét, de érdemi intézkedések-re nem lesz képes.

A 80. Kongresszus 1947. január 3-án kezdte meg munkáját. A legfontosabb bizottságokban idős, konzervatív törvényhozók voltak a hangadók. Egyik vezetőjük, Robert Taft szenátor politikai krédója lényegében mindannak tagadása volt, ami 1933 óta végbement az országban. Azt hangoztatta, hogy Amerika túl sokat foglalkozott külföldi problémákkal, térjen vissza a hagyományosan amerikai dolgok legfontosabbikához, a szabadsághoz, ami értelmezésében a kormánybeavatkozástól való szabadulást jelentette. A New Deallel való szembenállását akként fogalmazta meg, hogy szakítani kell azzal az ideával, miszerint lehetséges prosperitást teremteni törvényhozási úton; ez – úgymond – a múltban a szabad amerikaiak sorsának szabad alakítása eredményeként valósult meg. Nézeteinek logikája egyszerűnek tűnő megoldás irányába mutatott: vissza kell térni a Roosevelttől előtti Amerikához. Egyik kijelentése szállóigévé lett. Pártolva az árellenőrzéssel hadakozó farmerek áremelési szabadságát, kioktatta honfitársait, hogy egyenek kevesebbet. Elvbarátai – ha nem is mindig egyöntetűen – helyeselték szentenciáit, ellenfelei viszont ezekre hivatkozva figyelmeztették az állampolgárokat republikánus rezsim esetén várható sorsukra. Taft és hívei azzal a meggyőződéssel vonultak be a törvényhozásba a választási győzelem után, hogy a nép a New Deal felszámolásával bízta meg a republikánusokat, mandátumuk erre kötelezi őket. A New Deal-ellenességben partnereik voltak a demokrata párt konzervatívjai. Szocialisztikus kísérleteket, túlzott költségek, tervgazdasági törekvéseket írtak a New Deal rovására.²

A leegyszerűsített, szélsőséges frazeológia mögött átgondolt koncepció húzódott meg. Mindenekelőtt adócsökkentést irányzott elő a big business érdekében, a szövetségi bevételecsökkentést az össznemzeti kiadások visszafogásával javasolta ellensúlyozni. Ellenezte a szociális és kulturális szolgáltatások szövetségi támogatását, az oktatásügy és a közegészségügy fejlesztésének szövetségi feladattá nyilvánítását; a kiadások lefaragását ajánlotta a vidék gazdasági-társadalmi fejlődése kulcsfontosságú területein, például a villamosításnál és a talajkonzerválásnál. Szigorú munkaügyi törvényt sürgetett, mely véget vet a sztrájkhullámnak és a szakszervezetek uralmának. A koncepcióban nem kaptak helyet a feketék polgárjogi követelése. A liberálisok „neandervölgyi” programnak nevezték a republikánus és a demokrata konzervatívok reakciós követeléseit.³

A „neandervölgyiek” a Roosevelt-éra nehéz harcok árán elért teljesítményeinek létjogosultságát vonták kétségbe. Az adócsökkentés a New Deal adószigorításainak korrigálására volt hivatott. A költségvetési kiadások csökkentésével a New Deal egyik legsúlyosabbnak ítélt hibáját, a kormányzat fokozódó eladósodását kívánták mérsékelni a konzervatívok, megszüntetni a gyakorlatot, mellyel a washingtoni költelezés az államok jogkörébe tartozó tevékenységek finanszírozása révén helyi feladatokat vállalt át. Ez a felfogás összhangban volt azzal a nézettel, hogy mindenki maga felelős életszínvonaláért, a New Deal alapozó jellegű teljesítményei az egyéni döntések szférájába való illetéktelen beavatkozásnak minősülnek. A munkaügyi törvény követelése a New Deal egyik fő eredményét: a kollektív béralkut, a szakszervezethez való csatlakozás szabadságát garantáló Wagner-törvényt vette célba, a szakszervezetek tevékenységének csorbítását, a munkáltatók jogainak bővítését és azt hirdette, hogy törvényellenes a bérminimum jogi szabályozása. A feketék polgárjogi követeléseinek mellőzésével elhatárolták magukat a „neandervölgyiek” az e téren tett első lépéstől: Roosevelt 1941. június 25-i rendeletétől, amely megalakította a feketék diszkriminációmentes hadiipari foglalkoztatása felett őrködő bizottságot. Nagy volt még az út a lincselés büntetté nyilvánításáig és a faji elkülönítés megszüntetéséig.

A republikánusok visszafordíthatatlannak tartották az 1946-os kongresszusi választásokon megmutakozó tendenciát. Miközben sommásan elítélték a demokrata rezsimet, nem azonosították a demokrata pártot a New Deal liberális híveivel. Tudatában voltak annak, hogy a 30-as évek kapitalizmusának megszilárdítására vállalkozó új irányvonalat különböző érdekcsoportok, rétegek ellenezték a demokrata párton keresztül, s a létrejött kongresszusi kompromisszumokban jelentős szerepe volt a konzervatív demokratáknak. E tény ismeretében a republikánus párt potenciális szövetségeseinek tartották őket, akikre rövidesen szükség lesz. Kongresszusi offenzívára készülődtek, de számítottak a Fehér Ház kezdeményezéseire.

Truman és munkatársai a választás utáni hetekben a vereség okait keresték. A nézetek megoszlottak. Egy részük az 1945. szeptemberi üzenetet okolta a vereségért. Felfogásuk szerint a választási kudarc nemcsak a rekonverzió során tett intézkedések elleni tiltakozást juttatta kifejezésre, hanem a New Deal továbbfejlesztésének elutasítását is. Ezért úgy vélekedtek, hogy az elnök vegye tudomásul a közhangulatot, amely nem az újjal való kísérletezésben látja a kormány feladatát, hanem a stabilitás megteremtésében, a vállalkozási kedv ösztönzésében. A konzervatív kongresszusi többséghez való közeledést ajánlották. Trumant nem vonzotta a konzervatívokkal való alkudozás perspektívája. Más magatartásra hívta fel a figyelmet a neves ügyvéd. Azt állította, nem lehet együttműködés a Fehér Ház és a konzervatív koalíció között, az elnökválasztásra készülődő republikánusok saját feltételeiket oktrojálnák, ezek elfogadása Truman fegyverletételével lenne egyenlő; az elnök óvja meg autonómiáját, a közérdek védelmében hallassa szavát fő fegyverével, a vétóval. Az elnök gondolatvilága alakítását egy tehetséges kormányhivatalnokokból álló kis csoport vállalta, melynek tagjai pozíciójuk folytán közel álltak a hatalomhoz. Tevékenységük némileg emlékeztetett a roosevelti agytrösztre. Ám lényeges különbség volt, hogy Roosevelt (az idő tájt New York állam kormányzója, majd elnökjelölt) aktívan részt vett a formálódó gondolkodásában jelentős szerepet játszó szellemi műhely megbeszélésein, Truman viszont alig vett tudomást az 1946 végén alakult csoportról. Hetente egyszer megvitatták az elnök figyelmébe ajánlott kérdéseket. Csakúgy, mint a roosevelti agytröszt, a szükségesnek ítélt társadalmi-

gazdasági változások érdekében megoldandó fő kérdések kijelölését, tartalmi és szervezeti problémák vizsgálatát tekintették feladatuknak. A liberalizmus eszmérendszerében fogant problematikára azonban eltérő szituációkban kereste a megoldást a két csoport. Az agytröszt a nagy válság mélypontján kiüszkődött a gazdaság helyreállításának és reformok megalapozásának fő kérdéseivel. A trumani csoport viszont a rekonverzió végén kezdett el működni, s a gyorsuló infláció, a fizetőképes kereslet gazdaságserkentő hatása által meghatározott állapotok között gazdaságfejlesztési témákat vizsgált; rövidesen bekövetkezőnek vélte az árubőségét. A gyorsan fejlődő gazdaság talaján adódó termelési és elosztási kérdéseket kellett tisztázni. Mint ezt a csoport egyik kiemelkedő tagja, Clark Clifford megállapította, feladatuk össznemzeti érdeket szolgáló, politikailag vonzó célok megjelölése volt, melyek koherens programot alkotnak, alapul szolgálva a konzervatívok elleni támadáshoz. Nem volt könnyű a csoport dolga, mert a kabinet és a kongresszusi vezetők többsége visszafogta Trumant, óvatosságot ajánlottak. A csoport viszont dinamikus, rugalmas politizálás híve volt. Az 1948-as választásra való felkészülés érdekében az átlagamerikai gondjaival történő azonosulásra, a New Deal eredményeinek megtartására és a napi problémákhoz igazított exponálásukra hívta fel a figyelmet. Clifford egyfajta machiavellisztikus következtetésre jutott. Szerinte Truman benyújthat bármilyen liberális töltetű javaslatot, a konzervatív többségű Kongresszus nem fogadja el ezeket; a Fehér Ház lakója a nép sorsáért küzdő politikusként jelenik meg a közvéleményben, a javaslatok kudarcáért viszont a konzervatív törvényhozókat lehet hibáztatni.⁴

Míg Truman és környezete számára a hatalom megtartásának és a konzervatívokkal vívandó csatározásoknak problémájaként jelentkezett az 1946-os vereség, addig a New Deal liberális hívei körében identitási zavar keletkezett. A vereség megkérdőjelezte a New Deal továbbfejlesztésének mint a nemzeti célok összességének létjogosultságát. A liberálisok azt kutatták, vajon tévút volt-e a New Deal, ahogy a konzervatívok állítják, a 30-as évek gyakorlatától eltérően kell-e megközelíteni a rendszer továbbfejlesztését, fel nem ismert tényezők idézték-e elő a kudarcot? Elvetették a tévút-teóriát, úgyszintén a hagyományokhoz való visszatérés konzervatív receptjét, amely Hoover hírhedt „átszivárgási” tételére emlékeztetett, miszerint a jólét felülről lefele terjed.⁵ Arra az álláspontra helyezkedtek, hogy az új helyzetben a konzervativizmus előretörésének fékezése és az elért teljesítmények megőrzése a roosevelti irányvonal híveinek közvetlen feladata. Ez felvetette a hatalomhoz való viszony kérdését. A trumani hivatalviselés másfél éve arról győzte meg a liberálisokat, hogy megszűnt a Rooseveltt-érában evidenciaként felfogott állapot, amidőn zömmel saját nézeteik megvalósulását látták a kormányintézkedésekben. Csalódottságuk akként fogalmazódott meg, hogy a választási vereség fő oka az elnök, aki nem bizonyult alkalmasnak a New Deal folytatására, átgondolt tettek helyett nyers retorikával reagál a súlyos helyzetekre, liberális szölamaira rácáfolnak a konzervatívoknak kedvező intézkedései. A kemény bírálatot alátámasztani látszott Rooseveltt minisztereinek fokozatos menesztése. A liberálisok a hatalom sáncain kívül rekedtek tekintették magukat. Hová kapcsolódják a liberális, mi a szerepe a politikai rendszerben, képes-e egyáltalán hatást gyakorolni a fejlődésre, vajon a demokrata párt az egyetlen keret, amelyen belül eszményeiért küzdhet — ezek voltak a kérdéseik. A fejlemények arra figyelmeztettek, hogy szorosabbra kell fűzni kapcsolataikat, egyfajta koalícióra van szükség, mely a konzervativizmus ellensúlya. Egy elemző munka szemléletesen ábrázolta a liberálisok pozícióválto-

zását. Rooseveltnél idején – úgy mond – helyet kaptak a New Deal hordozó kocsin, figyelhették, nem leselkedik-e valahol gazdasági rojalista (a nagy-tőke roosevelti epitheton ornansa, L. I.), de Truman hivatalviselésékor az út szélére sodródtak.⁶

A liberálisok már a háború éveiben felismerték az összefogás szükségességét. Az 1941-ben létrejött Union for Democratic Action szövetségre akart lépni a populista hagyományokat ápoló National Farmers Unionnal és néhány szakszervezettel. A terv a szakszervezeti vezetőségek és a farmerszervezet ellenállása miatt nem valósult meg. A CIO külön utakon járt; 1943-ban akcióbizottságot hozott lére a szakszervezetek elleni támadások kivédésére. Liberális politikusok, progresszív beállítottságú üzletemberek, újságírók megalakították a CIO-hoz közel álló National Citizens Political Action Committee-t. Az 1944-es elnökválasztáson művészek, írók, tudósok támogatták Rooseveltet s a választást követően létrehozták az Independent Citizens Committee for the Arts, Science and Professions nevű tömörülését. E csoportokat a reformtörekvések, a New Deal új útjainak keresése közelítette egymáshoz. Gátolta a közeledést a kommunistákhoz való viszony. A Union for Democratic Action liberális elveket diszkreditáló tényezőt látott a kommunisták közreműködésében, a reformtörekvésektől való távollatásukat sürgette, máskülönben a liberálisok a reakció céltáblájává válnak, s e folyamat a konzervatívoknak kedvez. A többi tömörülés a kommunisták küzdőképességét hangsúlyozta, amit nem nélkülözhetnek a liberálisok. A háború utáni külpolitikai irányváltás mélyítette a liberálisok közti ellentéteket. 1946 őszén kísérlet történt tömörítésükre. Szeptemberben – a Union for Democratic Action távollétében – nyilatkozatot fogadtak el Chicagóban. Felszólították a kormányt, tegyen erőfeszítéseket az Egyesült Államok és a Szovjetunió közti bizalom helyreállítására, szembehelyezkedtek az amerikai atompolitikát kinyilvánító Baruch-tervvel,⁷ elítélték a konzervatív kongresszusi koalíciót, állást foglaltak a jóléti intézkedések, a feketék polgárjogai, a monopóliumok megfékezésére, a kisvállalkozók támogatása mellett.

A republikánus választási győzelem katalizátorként hatott a liberális erők polarizálódására. 1946. december 28-án megalakult New Yorkban a baloldali liberálisok tömörülése Progressive Citizens of America (PCA) néven. Programjuk kimondta, hogy a demokrata párt feladta Rooseveltnél örökségét, ezért nem zárható ki egy új párt alakítása. A gazdaság- és társadalompolitikai célokat a chicagói nyilatkozattal azonos értelemben határozták meg, a külpolitika feladatát a világméretű leszerelésben és a nukleáris fegyverkezés azonnali megszüntetésében jelölték meg. Leszögezték, hogy nem zárkoznak el a kommunisták közreműködése előtt. Néhány nap múlva, 1947. január 3-án Washingtonban megalakult a liberálisok jobbszárnyán elhelyezkedő reformereket tömörítő Americans for Democratic Action (ADA). Ambiciózus célt hirdetett meg. Leszögezte, hogy a demokrata pártot liberális ellenőrzés alá kell vonni, egy harmadik párt alakítása kudarccal járna. Alapítói között ott volt Roosevelt özvegye és egyik fia, néhány egykori vezető new dealer, újságíró, John K. Galbraith közgazdász, Arthur M. Schlesinger történész. A vezetőség – utalva a demokrata adminisztrációtól való elhatárolódásra – emigrációban levő kormánynak nevezte magát. Elutasította mind a bal-, mind a jobboldali totalitarizmust, közvetlen célként a liberális mozgalom újjászervezését jelölte meg. Nem adott programot, elveket deklarált. A gazdaság- és társadalompolitikai elvek lényegében azonosak voltak a PCA által megfogalmazottakkal, de a külpolitika terén jelentős volt a különbség. Ellentétben a PCA konkrét követeléseivel, az ADA

elvi homályos általánosságokra szorítkoztak: a demokratikus és szabadságszerető népek politikai és gazdasági támogatása, az atomenergia nemzetközi ellenőrzési tervének helyeslése akár a hivatalos politikával való azonosulásként is felfogható volt.⁸

A két szárnyra szakadt liberális tábor nagy reményeket fűzött az ipari munkássággal és a farmerekkel való együttműködéshez, mely a konzervativizmus ellensúlyaként tevékenykedik. A „lib-lab” elképzelések megvalósíthatatlanok voltak. Sem a reformtörekvésekkel rokonszenvező National Farmers Union, sem a szakszervezeti szövetségek nem látták értelmét az egymással hadakozó liberálisokkal való együttműködésnek; politikai elkötelezettségüktől akciószabadságukat féltették. A CIO felhívta szervezeteit, szakítsák meg kapcsolataikat mindkét liberális tömörüléssel. Roosevelttal egykori munkatársai közül többen figyelmeztették a liberális bal- és jobbszárnyat a megosztottság veszélyére, a reformfolyamat védelmében kialakítandó konszenzus szükségességére. A felhívásnak nem volt fogantatója. Az ADA magabiztosan nyilatkozott a kommunistákat kizáró liberalizmus távlatairól, a progresszivizmus egyedüli letéteményesének tartotta magát, holott látnivaló volt, hogy a szervezet tömegbázis nélküli, hasonló nézeteket valló egyének és csoportok tömörülése, egyetlen erőssége az egykori nagy nevek presztízse. A fő kérdés, hogy miként tervezi elveinek politikai hatóerővé fejlesztését, hogyan reméli a demokrata párt liberális ellenőrzés alá vonását – nyitva maradt.

Truman palotaforradalmat látott a liberálisok útkeresésében. Identitási zavarokkal nem törődött, kizárólag politikai-hatalmi kérdések foglalkoztatták. A liberalizmus polarizálódásának fejleményeit 1948-as elnökjelöltségi aspirációi és a demokrata párt jövője szempontjából vizsgálta. A saját és pártja esélyeit elválaszthatatlannak tartotta. Elégedetten állapította meg, hogy mindkét liberális szárny az általa meghirdetett gazdaság- és társadalompolitikával egyező célokat hangoztat. Azt is konstataálta, hogy a szétforgácsolt liberális tábor akkor sem képviselne országos politikai erőt, ha a két szárny valaminő konszenzusra jutna. Következésképpen számításon kívül hagyta a liberális tömörüléseket mint a demokrata párt riválisait. Ám nem tette ezt a liberális nagy nevek hordozóival. Mérlegelnie kellett, nem veszélyezteti-e a Roosevelttal-éra valamelyik személyisége elnökjelöltségi aspirációit. Úgy látta, az ADA nagy nevei nem jöhetnek szóba potenciális riválisként. Politikai ösztöne ugyanakkor a PCA-val kapcsolatban álló Henry Wallace-ra figyelmeztette. Arra a következtetésre jutott, hogy a New Deal mezőgazdasági miniszterében, aki 1940-től 1944-ig alelnök volt, kormányában pedig 1946 őszéig kereskedelmi miniszterként tevékenykedett, a közvélemény egy része alkalmas Roosevelttal-utódot látna, a le nem becülhető ellenfélnek a liberális balszárnyal való együttműködése gyengítené a demokraták pozícióit, ezért Wallace-t ellensúlyozó stratégia dolgozandó ki. Nem hagyhatta figyelmen kívül az ellene irányuló, demokraták esélyeire kiható többi akciót sem. Értesült William Fulbright szenátor kijelentéséről, miszerint a Fehér Ház lakója helyesen cselekedett, ha levonná a választási vereség konzekvenciáit s átadná helyét egy tekintélyes republikánusnak. Tájékozott volt a népszerű Eisenhower tábornokkal kapcsolatos kombinációkról. A tábornokra erős nyomás nehezedett mindkét párt vezetői részéről. Nem a politizáló elnököt keresték benne. Jelölésével el akarták kerülni a pártokon belüli versengést, biztos győzelemre törekedtek. Szélsőséges javaslat született a demokratáknál. James Roosevelttal (az elhunyt elnök egyik fia) és Claude Pepper floridai

szenátor felvetette, hogy a vonakodó tábornokot a nemzet érdekében „elnöki szolgálattételre” kell behívni.⁹

Truman leküzdve a kezdeti ingadozást úgy döntött, nem vállalja a magabiztos republikánusok, a konzervatív demokraták és az intézkedéseit helytelenítő liberálisok által neki szánt szerepet: a passzivitást, a visszavonulást. A konzervatív republikánusoknak és demokrata elvbárátaiknak tudtukra akarta adni, hogy megfékezi az idő kerekének visszaforgatását célzó akcióikat. A liberálisokat arról kívánta meggyőzni, hogy valóra váltja ígéreteit, megújítja a reformfolyamatot. Helyállni, felkészülni az elnökjelöltségre, megfékezni a „tévedni trumani dolog” közzsájon forgó szójátékot – ezt ugyanaz az ember határozta el, aki Rooseveltt halála után nagy szorgalommal fogott hozzá az elnöki teendők ellátásához szükséges ismeretek megszerzéséhez. Most, úgy vélte, kötelessége vállalni az elnökjelöltségért vívandó küzdelmet.

A döntés időpontjában heves viták folytak a törvényhozásban néhány alapvető fontosságú kérdés komplexum kapcsán. A Fehér Ház, illetve a reformer törvényhozók kezdeményeztek. A fék szerepét a konzervatívok játszották. A meddő viták sora, a huzavona után létrejött néhány kompromisszum, a bizottsági útvesztőkben elakadt reformtörekvések sorsa sajátos politikai vákuumhelyzetet tükrözött. A csatározások voltaképpen nem e vitatott kérdésekkel összefüggésben éleződtek ki. A konzervatív ellenzéki koalíció nem annyira a napirenden lévő téma érdemi vonatkozásait vizsgálta, mint inkább a kezdeményezések reformtartalmát, melyben a „nagy kormány”-koncepció valamely elemét vélte felfedezni. Mindaz, ami a szövetségi kormány funkciói szélesítését, Washington beavatkozásának intenzívebbé tételét célzó törekvésként volt felfogható, a konzervatív honatyák ellenzésébe ütközött, ha a vitatott téma nemzeti érdekű volt is. A front nem a két párt között húzódott. A demokrata konzervatívok ismételten csatlakoztak republikánus elvbárátaikhoz, a liberális republikánusok viszont több kérdésben a reformer demokratákkal azonos álláspontra helyezkedtek. A viták kimenetele a két párt reformereinek és konzervatívjainak erőviszonyaitól függött.

Amerika egyik legsúlyosabb társadalmi-gazdasági problémája a lakáshiány volt. A New Deal idején nagy erőfeszítések történtek a nyomornegyedek lebontásáért és olcsó bérű lakások építéséért, de a 30-as évek végén is már aktív konzervatív koalíció visszafogta a lakásépítés kibontakozását. A módszer a szövetségi lakásügyi hatóság hitelkeretének lefaragása volt. A háború újabb gátat emelt a polgári célú építkezéseknek. A veteránok lakásigényei, a házasságkötések növekedése, az építőanyaghiány válsághelyzetet teremtett. Az ország lakásigényét 10 év alatt megépítendő 15 millió otthonra becsülték. A kormány 5 millió lakás sürgős megépítését javasolta. Az 1946. május 22-i törvény 2,7 millió lakás két év folyamán történő felépítését rendelte el. A közvetlen célhoz képest felére csökkentett terv végrehajtása messze elmaradt az előirányzattól. Időközben a szenátus elfogadta a korábban benyújtott hosszú távú állami lakásépítési tervet, de az illetékes képviselőházi bizottságban elakadt a program. A konzervatívok kifogásolták a kormánykölcsonokkal finanszírozandó építkezési tervet.¹⁰

Az 1945 szeptemberében meghirdetett gazdaság- és társadalmpolitika egyik legfontosabb pontja az átfogó közegészségügyi ellátás kiépítése volt. Az előzmények 1939-re nyúltak vissza. A liberális reformerek egyik fáradhatatlan vezéralakja, Robert Wagner szenátor szövetségi támogatást javasolt egészségügyi szolgáltatásokat nyújtó államok részére. A Rooseveltt által 50 kórház megépítésére korlátozott

előterjesztéssel nem foglalkozott érdemben a képviselőház. Még tartott a háború, amikor három librális törvényhozó általános betegbiztosítást megalapozó tervezetet nyújtott be. Ez szintén elakadt a törvényhozás útvesztőjében. Truman 1945. november 19-i üzenetében részletes előterjesztést küldött a Capitoliumra. A javaslat az országos rendszer decentralizált működtetését, az orvosok és a biztosítottak cselekvési szabadságát hangsúlyozta, hogy eloszlassa a „szocializált” orvosi ellátással szembeni gyanakvást. Az orvosszövetség folyóirata kihívó demagógiával azt állította, hogy a kormányjavaslat megvalósítása első lépés lenne a közszolgáltatások és a gazdaság szövetségi „regimentációja” felé. A Fehér Ház koncepciója a New Deal során megalapozott társadalombiztosítási rendszer továbbfejlesztését irányozta elő. A kórházépítés és a közegészségügyi kutatás szövetségi finanszírozására is kiterjedő betegbiztosítási koncepció szociális felelősségérzetről tanúskodott, amidőn valamennyi állampolgár azonos egészségügyi ellátottságának megteremtését javasolta. A konzervatívok következetesen gátolták a javaslat tárgyalását, jóllehet Truman ismételten sürgette napirendre tűzését.¹¹

A feketék sorsa súlyos örökséget jelentett. A 30-as évek bátor liberális kísérlete, a lincselés szövetségi bűncelekménnyé nyilvánításának javaslata a fajgyűlölő déli törvényhozók obstrukciójába ütközött. Rooseveltt említett 1941-es rendelete ütötte az első rést a fajgyűlölet falán. A háborús szükségintézkedés továbbfejlesztésére már nem kerülhetett sor az elnök életében. Truman előterjesztését, amely a bizottság állandó szervvé alakítását javasolta, elvetette a Kongresszus. A döntés megfosztotta a feketéket a rendelet biztosította védelemtől. Truman óvatosan kezelte a robbanékony kérdéskomplexumot, de a súlyos atrocitások felháborították. 1946 decemberében bizottságot alakított a polgárjogi helyzet kivizsgálására. 1947. június 29-én kinyilvánította a National Association for the Advancement of Colored People közgyűlésén: „A szövetségi kormány éberrel védelmezzé valamennyi amerikai jogait... Mindenki számára biztosítani kell az egyenlő lehetőségeket.”¹² A nyilatkozat az ún. „külön, de egyenlő”-doktrínát a kormány polgárjogi politikájára alapjává avatta. A doktrína értelmében a feketék számára diszkriminációmentesség biztosítandó az alkalmazás, a választásokon való részvétel, a társadalombiztosítási szolgáltatások terén, ám az egyenlőség nem jelenti a szegregáció eltűlését. Az elnök őszinte híve volt a feketék egyenjogúságának, de elhatárolta magát a szegregáció megszüntetésének céljától. Az egyenjogúság meghirdetésével fontos politikai támaszt szerzett a feketék körében, másrészt a fehér liberálisok is értékelték állásfoglalását. Ez egybevágott elnökjelöltségi terveivel. A szegregáció elvetése viszont a déli államoknak szóló gesztus volt. A Fehér Házban folyó előkészítő munkálatokon oly módon hozták összhangba az ellentétes nézeteket, hogy a polgárjogi bizottság elaborátumát, amely kimutatta a szegregáció összeegyeztethetetlenlenségét az egyenlőséggel, felhívított fogalmazásban terjesztették a törvényhozás elé.¹³

A farmervilág helyzete az agrárpolitika felülvizsgálatát követelte. A bonyolult feladat megoldásától függött a farmerek állásfoglalása. A Fehér Ház célja a múlt hagyományaira hivatkozó republikánusok propagandájának ellensúlyozása volt. Az értékesítési problémát egy ideig elpalástolta a kereslet. A segélyprogramok jövőjének bizonytalansága, a mezőgazdasági és az ipari árszínvonal arányának a farmerek számára hátrányos alakulása, a talajkonzerválással kapcsolatos kongresszusi szűkeklőség visszájára fordította a kedvező tendenciát.¹⁴ A kormánynak nem volt kidolgozott agrárpolitikája. A bontakozó elgondolások középpontjában egy rugalmas támogatási rendszer állt. Célja az volt, hogy a farmerek védve legyenek a piaci

áringadozásoktól, a fogyasztók pedig alacsony árakon juthassanak hozzá az élelmiszerekhez. A tervbe vett mechanizmus a 30-as évek terméskorlátozásainak ellenpólusa, a többtermelés irányába mutatott. A szakértők azt feltételezték, hogy az új rendszer véget vet az árelenőrzés és az árak szabaddá tétele hívei közti vitáknak. A kormány átmeneti megoldásként a farmereknek kedvező rugalmas ártámogatásokról szíjlit síkra.

A 80. Kongresszus legtöbb vitát kiváltó törvényjavaslatát Taft szenátor és Fred Hartley képviselő nyújtotta be. Ezúttal a konzervatívok kezdeményeztek. Céljuk a munkaügy átfogó újraszabályozása volt. A cél a New Deal munkaügyi teljesítményeivel, elsősorban az 1935-ös Wagner-törvénnyel¹⁵ kapcsolatos elégedetlenségüket juttatta kifejezésre. Fő érvük az volt, hogy a Wagner-törvény túlzottan nagy hatalmat engedélyezett a munkásoknak, nem gondoskodott a munkáltatók védelméről, korrigálni kell tehát az „egyenlőtlenségeket”. Az ipar urai nem nyugodtak bele, hogy a munkásság – melynek szakszervezeti tagsága 1933 és 1945 között ötszörösére, 15 millióra nőtt – törvényileg biztosított jogaira támaszkodva küzd létfeltételei javításáért. A rekonverzió sztrájkhulláma jó ürügy volt az üzleti világnak. Sérelmei hangoztatása mellett közérdekre hivatkozott. A szakszervezetek megfélemezését, bírói úton való megbüntetésüket, az ún. zárt üzemek betiltását és más javaslatokat juttattak el a törvényhozásba. A legkirívóbb szélsőségek lefaragásával kidolgozott Taft–Hartley-tervezet elveit a gyáriparosok szövetsége, a kereskedelmi kamara jogászai és a big business képviselői fogalmazták meg. A Fehér Ház hosszas tanácskozás után megvétózta a törvényjavaslatot, de a Kongresszus jelentős szótöbbséggel hatálytalanította a vétót. 1947. június 23-án hatályba lépett a törvény. Rendelkezései fellazították a New Deal törvényeiben megalapozott intézményrendszert. Pepper szenátor rámutatott, miként lehet gátolni a szakszervezeti mozgalmat a törvényre támaszkodva: a munkaadó sztrájkot provokál, más munkásokat alkalmaz, ezek sztrájk törökként új megbízottakat választanak, a korábbi szakszervezet megszűnik. A találó megállapítás rávilágított a törvényalkotók intenciójára és taktikájára. Tisztában voltak azzal, hogy nem lehet megsemmisíteni a munkások alapvető jogait. Ezért a „kiegyenlítés” ürügyén újrafogalmazták a Wagner-törvény számos előírását, az addig szabályozatlan kérdéseket a munkáltatóknak kedvező módon rendezték, a közérdekre hivatkozva új rendelkezéseket iktattak a szövegbe. Néhány példa a túlméretezett 1947-es törvény jellemzésére. Változatlanok maradtak a kollektív béralkuval, a szervezkedési szabadsággal összefüggő jogok, de kiegészültek azzal, hogy a munkavállalók jogosultak tartózkodni gyakorlásuktól. A cél a szakszervezeti mozgalom gyengítése volt. Hasonló célzatú volt a nem definiált szakszervezeti kényszer tilalma. Kiolvasható volt a törvénytövegéből, hogy a munkaadók előnyben részesítik az egyéni alkut. A szövetségi törvénynél szigorúbb állami törvények alkalmazása legálisnak minősült. Eltérő módon értelmezhető előírások intézkedtek a sztrájkok differenciálásáról, esetenkénti tilalmáról. A munkásság és a liberálisok által rabszolgatörvénynek nevezett előírásalmaz kimondta, hogy szakszervezet csak akkor működhet, ha tisztségviselői eskü alatt tett nyilatkozatban kijelentik, nem tagjai, illetve támogatói a kommunista pártnak; az előírás megszegőt 10 év börtönnel lehetett sújtani. A törvény visszaállította a 30-as években törvényellenesnek nyilvánított bírói tiltó végzést (injunction). A „kiegyenlítés” megtévesztő volt. A törvény a New Deal egyik legfontosabb jogalkotását csorbította meg. Többet jelentett címénél („munkáltatók és munkavállalók viszonyának szabályozása”). Az amerikai társadalmi-politikai rendszer irányváltását, jobbratolódását

jelző mérföldkövek egyike volt. Truman vétója helyes irányba tett lépésnek tekinthető. Nem hagyható azonban figyelmen kívül a munkásszavazatok szerzésének célja. Mégsem lenne helyes pusztán a kortesfogásnak felfogni a vétót. Jelentőségét nem Truman törekvései határozták meg, hanem az a tény, hogy a Fehér Ház progresszív irányú fejlődést kívánt előmozdítani.¹⁶

A kongresszusi viták ismételten összekapcsolódtak az ár- és bérkontrollal. A felemás állapot, amit egyfelől a háborús kontrollok felszámolásának sürgetése, másfelől a kontrollok fenntartását hangoztató árhivatali állásfoglalások jellemezték, 1946. november 9-én véget ért. Truman megszüntette az ár- és munkabérelenőrzést. Az infláció felgyorsult. A Fehér Ház önként vállalandó lépésekre hívott fel, majd 1947 novemberében inflációellenes intézkedések kidolgozása végett rendkívüli kongresszusi ülészakot kezdeményezett. Hitelmegszorítást, a hiánycikknek allokációs rendszerének bevezetését és áraiik maximálását, a spekuláció megfékezését sürgette. A Kongresszus ellenállt. Taft a gazdasági szabadságot féltette a kontrolloktól. Truman a törvényhozást tette felelőssé az infláció fokozódásáért. A vád az elnökelöltséért vívott harc egyik eszközévé vált.¹⁷

*

Truman látványos lépésre szánta el magát. Bizonyítékot akart szolgáltatni, hogy kitart reformpolitikája mellett. 1948 elején értésére adta a Kongresszusnak, hogy túl kell jutni a lakás- és közegészségügyi javaslatok huzavonáján. A következő törvényalkotási témákat sorozta fel: polgárjogok, a társadalombiztosítás körének bővítése és a juttatások összegének növelése, a munkabérminimum emelése, az oktatásügy fejlesztése, agrárprogram, adóintézkedések, vízellátási és talajjavítási munkálatok támogatása, egyes vidékek áramellátásának javítása. Az előterjesztések sorra-rendre ellenállásba ütköztek. Egy-két példa. A társadalombiztosítás körének bővítését azért utasították el a konzervatívok, mert a javasolt alkalmazotti kategóriákra nem terjedt ki az alaptörvény. Az elemi és középiskolák szövetségi fejlesztését a helyi feladatokra hivatkozva elleneztek. Az adócsökkentés (figyelemmel a választási évre) egybevágott az ellenzéki nézetekkel, de a bevételi kiesés pótlásának módja — a vállalati adó emelése — felbőszítette Taftot és híveit.¹⁸ A reformfolyamat stagnált. A liberálisok szkeptikusan vélekedtek a kezdeményezésekről. Pusztán taktikai lépéseket láttak bennük, melyek célja a népért harcoló Truman-kép formálása. A Truman-ellenesség nem volt jó tanácsadó. A liberálisok nem vizsgálták, vajon a javaslatok megvalósítása előrelendítette volna-e a fejlődést. A republikánusok azt tartották, hogy a liberálisok identitásavara, Truman-ellenessége, a konzervatív és a liberális demokraták szembenállása a hatalomátvétel esélyeit javítja.

Demokrata pártszakadás és progresszív kudarc 1948-ban. A Fair Deal

Az 1948-as elnökválasztás közeledtével mélypontra süllyedt Truman népszerűsége. A közvélemény-kutatás adatai szerint hivatalviselése kezdetén a kérdezettek 70 százaléka bízott benne, 1948 tavaszára 36 százalékra esett vissza az arány. A demokrata párt kasszája üres volt. A korszak egyik kutatója szerint akár demokrata, akár republikánus körökben került szóba, hogy Truman még négy évig maradjon a Fehér Házban, a reagálás fejrázás volt. Egy demokrata sajtóorgánium akként fogalmazta meg véleményét, hogy az elnöknek nincs olyan tartása, éleslátása, amit az adott

világhelyzet megkövetel.¹⁹ Truman figyelmesen tanulmányozta az erőviszonyokat. A republikánusok a biztos győzelem feltételezésével készülődtek. A demokrata párt a szétesés jeleit mutatta. Konzervatívjainak nézetei – főleg a Délen – közelebb álltak a „neandervölgyi” republikánusokhoz, mint a reformer demokratákhoz. Az utóbbiak a New Deal továbbfejlesztését sürgették, de Truman nélkül. Szinte megszállottan keresték azt a karizmatikus személyiséget, aki Rooseveltt örökébe léphet. Eisenhower – akinek nézeteiről csak azt lehetett tudni, hogy nem progresszívek – elutasította ajánlatukat.

Az elnök úgy döntött, hogy a néphez fordul, országos körutat téve személyesen hirdeti, egyedül ő képviselheti hatékonyan a nemzet érdekeit. Környezete segítségével meggyőzte magát, hogy a nép nem tudja, milyen veszélyek fenyegetik hatalomváltás esetén, ezért fel kell világosítania: nagy a tét. Abból indult ki, hogy az 1933 óta hivatalban levő demokrata rezsim még nem teljesítette feladatát, ezért nem mentheti fel magát a roosevelti örökség vállalása alól. A tanácsadói kör által kidolgozott elaborátumban ajánlott, temperamentumának megfelelő taktikát alkalmazta a körúton. Az elaborátum leszögezte, hogy a demokrata párt a déli konzervatívok, a nyugati progresszívek és a nagyvárosi munkásság rosszul összekovácsolt szövetsége; a kérdés az, milyen mértékben tudja a párt maga mögé állítani a szövetség tagjait. Thomas Dewey-t, a várható republikánus ellenfelet reális veszélytényezőként tartotta számon a dolgozat. Felhívta a figyelmet Henry Wallace-re, aki egy harmadik párt jelöltjeként a szavazatok 5–10 százalékát viheti el a kulcsfontosságú államokban, elősegítve a republikánus győzelmet. Az ajánlott taktika: Wallace lejáratása a kommunistákkal való kapcsolata ürügyén. A dolgozat a farmerekben látta a fő támaszt; a munkásság egy része – úgymond – valószínűleg Wallace-hoz húz, a feketék közül sokan szintén; a polgárjogi problematika kezelése kihat a demokrata esélyekre Délen és a nagyvárosokban.²⁰

Truman beszédeinek középpontjában a 80. Kongresszus kipellengérezése, saját erőfeszítéseinek fejtegetése állt. Vaskos kifejezéseket használva kijelentette, az ország megkapta, amit érdemelt, mert 1946-ban nem élt kellő mértékben szavazási jogával, nem akadályozta meg a republikánus győzelmet. A később sokat emlegetett kisvárosi korteskörút erősítette önbizalmát. Harcias hangvételű beszédeire büszkén június közepén tért vissza Washingtonba. A tíznapos körutat úgy ítélte meg, hogy a nép vele azonosan gondolkodik. A sikerélmény azonban csak egy epizódnyi nagyságrendű volt a tornyosuló teendőkhöz képest. Hogyan reagáljon a republikánusok várható ríposztjára? Miként teremthető meg a demokrata párt egysége, méghozzá úgy, hogy a konvenció őt jelölje elnöknek?

A republikánus magatartás az 1948. június 21. és 25. közti philadelphiai konvención tisztázódott. Thomas Dewey, a sikeres New York állambeli kormányzó mellett foglalt állást. Dewey olyannyira biztos volt győzelmében, hogy nem is reflektált Truman támadásaira, unott hangnemben arról beszélt, hogy a kormány fáradt, konfuzus, képtelen megadni a nemzetnek, amire leginkább szüksége lenne: az egységet.²¹

A kormány a szövetségi és az állami szervek útján gátolta a párttá szerveződő Wallace-mozgalom rendezvényeit, ösztönözte a Wallace-hoz húzó heterogén tábor megfélemlítését és csatlakozását a demokratákhoz. A sajtó agyonhallgatta a tábor készülődését. Az akadályok lassították a szervezkedést. A liberális balszárny 1947 decemberében döntött egy harmadik párt létrehozásáról és Wallace elnökjelöltségéről, de csak 1948 áprilisában indult meg a szervezés. Az alelnöki posztra Glen

Taylor idaho-i szenátort jelölték. A két ember új társadalmi struktúra felépítésében látta a fő feladatot. Tervezési tevékenységet végző jóléti államot, általános társadalombiztosítást, új munkaügyi törvényt, a feketék sorsának rendezését sürgették; kijelentették, hogy az állami beavatkozás nem szocializmus, hanem a régi típusú kapitalizmust felváltó, egészségesebben funkcionáló tőkés rendszer létrejöttét segíti, amit Wallace „progresszív kapitalizmusnak” nevezett, középpontjában a kisemberrel. Ez a perspektíva világbékét, amerikai-szovjet együttműködést feltételezett.

Wallace-ék fő problémája a tömegbázis hiánya volt. Mindkét szakszervezeti szövetség hibának nyilvánította az új párt létrehozását, mert a republikánusok húznak hasznot működéséből. A demokrata párt melletti állásfoglalásukat a Taft-Hartley-törvény elnöki vétőjával indokolták. A vétő elfeledtetni látszott az 1946-os sztrájkhullám kormányzati kezelése kapcsán a munkásokat ért sérelmeket. A Wallace-tábornak le kellett mondania a munkás-farmer szolidaritásról. A régi keleti liberálisok és La Follette progresszívjei szintén távol maradtak. Volt egy közös nevezője e jelenségnek: a Wallace-mozgalom sok híve attól tartott, ha nem szavaznak a demokratákra, hatalomra segítik a „neandervölgyieket”. Rexford Tugwell, a roosevelti agytröszt egykori tagja úgy fogalmazott, hogy akiknek támogatniuk kellett volna Wallace-t, nem tették, de a kommunisták maradtak. Véleménye egybevágott a liberális balszárny álláspontjával, miszerint a Wallace-mozgalmat a kommunisták és kollaboránsoik irányítják. Végül: nem jöttek létre a helyi progresszív csoportok, melyeknek az új párt fundamentuma szerepét szánták Wallace hívei.²²

A demokrata konvenció 1948. július 12-én kezdődött Philadelphiában. Eisenhower kategorikus üzenete után nem maradt más válaltszás, mint Truman jelölése. Váratlan esemény élénkítette a vitákat. A demokrata pártgépezet oly módon akarta megfogalmazni a polgárjogi platformot, hogy ne irritálja a Dél fajgyűlölőit, Truman is kerülni kívánt egy pártszakadást. Hubert Humphrey, Minneapolis polgármestere a liberálisok szószerűjaként radikálisabb programot fogadtatott el a konvención. Tiltakozásuk jelölő Mississippit és Alabama 35 delegátusa kivonult a teremből. Truman már nemcsak a republikánusokkal és a Wallace-mozgalommal állt szemben, hanem a déli zendülőkkal is. A „dixiecrat”-ok a demokrata konvenció után tervezték megtartani saját jelölőgyűlésüket, a félrevezető nevű States’ Rights-párt konvencióját. Nem az államok jogaiért, hanem a fajgyűlölet szabadságáért, a szegregáció csorbítatlan fenntartásáért alapítottak pártot.

Truman július 15-én bejelentette, 26-ára összehívja a Kongresszust. Célja a rivális párt ígéretei és a 80. Kongresszuson tanúsított magatartása között tátongó szakadék kipellengérezése volt. A korábban előterjesztett javaslatok ügyében kért állásfoglalást. A kész tények elé állított törvényhozás sovány eredményt produkált. Mindössze némi hitelkorlátozást és egy lakásépítési programot szavazott meg, melyből kimaradtak a legfontosabb intézkedések: a nyomorgyedek felszámolása és az olcsó bérű állami lakásépítés támogatása.²³

A Wallace-mozgalom július 24-én megnyitott konvencióján megalakult a Progresszív Párt. Wallace Trumant támadva az ún. progresszív kapitalizmus követelményeit fejtegette, a katonai vezetés és a Wall Street közös uralmának felszámolását sürgette. A platformot szövegező bizottság konkretizálásra törekedett. Elhagyta a progresszív kapitalizmus terminust; a demokraták programjával lényegileg egyező követeléseket kiegészítette a vasutak, a nagybankok, a kereskedelmi hajózás és az

energiaellátás államosításával. A vita neuralgikus pontja a kommunistákhoz való viszony volt. Tugwell felhívta Wallace-t, határolja el magát a kommunistáktól. A válasz az volt, hogy a támogatókat nem lehet elutasítani. Vihart kavart egy ügyetlenül fogalmazott indítvány, amely azt javasolta, hogy az új párt mondja ki, nem támogatja más országok külpolitikáját. Az indítványt leszavazták, de vitája olajat öntött a tűzre. Egyes lapok arra a következtetésre jutottak, hogy az új pártban a szovjet külpolitikának még közvetett bírálata is gátolják. A Fehér Háznak Wallace polgárjogi állásfoglalása okozott sok gondot. A déli államokban tett körútja során nem szállt meg feketéket diszkreditáló szállodákban, indítványozta azon államok kongresszusi képviselőinek csökkentését, ahol akadályozzák a feketéket szavazói jogok gyakorlásában. A feketék a katonai szolgálat megtagadásával fenyegetőztek, ha a kormány nem hajtja végre a faji integrációt a fegyveres erőknél. Truman átlátta, hogy válaszosinია kell Wallace kihívására. 1948 júliusában szövetségi testületet hozott létre, amely gondoskodik a diszkriminációmentességről, rendeletet adott ki az egyenlő lehetőségek elvéről a fegyveres erőknél, s egy bizottság feladatává tette a diszkrimináció és szegregáció megszüntetésének ellenőrzését valamennyi fegyvernemnél.²⁴ A választás előtti kritikus helyzetben elérte célját. A feketék szívesebben hittek a hatalom birtokosának, mint Wallace-nak, akinek esélyei mindinkább romlottak.

Truman szeptember elején indult választási körútjára. A modell a júniusi út volt, a jelszó a „semmittevő Kongresszus” lett. Az elnöki beszédek témái a meglátogatott vidék érdekeihez kapcsolódtak, de az alapgondolat azonos volt: a demokraták a nép védelmezői, a republikánusok a kiváltságosok érdekeit képviselik. Truman egyenlőséget tett a Roosevelttel és saját hivatalviselése közé. A munkásoknak arról beszélt, ha a Taft-Hartley törvényt alkotó konzervatív blokk marad hatalmon, nehéz napok várnak rájuk. A mezőgazdasági minisztérium jó ötletet adott a farmerek megnyeréséhez: az elnök tegye a Kongresszust felelőssé, amiért nem szavazott meg fedezetet a gabonafeleslegeket felvásárló kormány szerv tárolóinak beszerzésére, a farmer ezért kénytelen áron alul eladni. Truman hallgatói emlékeztek, hogy Dewey néhány nappal azelőtt a mesterségesen magas termékárak inflációgerjesztő hatásáról beszélt. A gabonárak alakulása Truman útját egyengette: mintegy 20 százalékkal estek a fő agrártermékek árai.²⁵

A trumani retorika sem riadt vissza az olcsó humortól. A reakciót akként jellemezte, hogy számítógép van a szíve helyén. A Grand Old Party (a republikánusok) kezdőbetűiből gúnynevet kreált: Grand Old Platitudes (rég nagy közhelyek). Mi több, kijelentette, a rivális párt új gazdasági világválságra spekulál. Dewey továbbra sem reagált a támadásokra. Befejezett tényként beszélt a kisebbrendűségét érző, tehetetlenül vádaskodó elnök távozásáról. A túlzott magabiztosság nem volt jó tanácsadó, mint ahogy nem volt időszerű a republikánus rezsim távlati terveinek válaszolása sem. Dewey az általa nagy ügyeknek nevezett kérdésekről szólt. Ilyen volt például az aszályos, elsvatagosodó vidékek feljavítása. Az 1948-as jó termés hozamok idején kevésbé érdekelte a terv a választópolgárokat.

Truman a külpolitika kikapcsolására törekedett. Wallace keresztülhúzta számításait. Los Angelesben béketervről beszélt. Truman felismerte, hogy Wallace közvéleményformáló követeléseket fogalmaz meg (fegyverzetkorlátozási egyezmény, a megszálló amerikai csapatok kivonása Németországból és Japánból, a katonák befolyásának csökkentése a külpolitikában). Visszatért Washingtonba. Felkérte Fred Vinsont, a Legfelső Bíróság elnökét, utazzék személyes küldötteként Moszk-

vába, tájékoztassa Sztálint a világbékét célzó amerikai törekvésekről. A hír kiszivárgott. A Párizsban tárgyaló Marshall külügyminiszter figyelmeztette az elnököt, hogy a külföld az ENSZ megkerülésének tekintené Vinson útját. Truman, hivatkozva Marshall tájékoztatására, nyilatkozatban bejelentette, hogy eláll tervétől.²⁶ A kapkodó, dezavualt lépés növelte az elnök ellenfeleinek gyanakvását. Önként adódott a következtetés, hogy Truman választási megfontolásából, Wallace beszédeinek ellensúlyozása végett szívrogtatta ki a tervet.

Az elnök abban a feltevésben fejezte be körútját, hogy elérte célját: meggyőzte a munkásokat, hogy sorsuk javulása elnökké választásától függ, a Kongresszus tehetlenségének bizonygatásával a republikánusok ellen hangolta a farmereket, az ország előtt feltárta a rivális győzelmének súlyos konzekvenciáit, rendeleteivel és a harlemi negyed meglátogatásával megszerezte a feketék támogatását, gyengítette Wallace pozícióját, a disszidens déliek akciója elszigetelt maradt.

A liberális jobbszárny tudathasadásos állapotának sajátos mozzanata volt, hogy mivel nem sikerült Truman eltávolítása, támogatni kezdte. Rooseveltt özvegye félretette fenntartásait, közölte Trumannal, hogy egyetért elnökségével. Az ADA nyilatkozatban ítélte el Wallace-t, leszögezve, hogy tevékenysége a hazai liberalizmust fenyegető komoly veszélyként kezelendő. A Wallace-ellenes sajtó már a választás előtt a Progresszív Párt kudarcát jövendőlte, fő okként szovjetbarát politikáját jelölve meg. A New Deal megújításának hívei egyre inkább úgy vélekedtek, hogy a hatalom birtokosa, ha pusztán opportunizmusból is, hatékonyabban viheti tovább Rooseveltt életművét, mint Wallace. Truman támogatása mellett döntve, egy republikánus rezsimhez képest a kisebbik rosszat választották. Ickes, az egykori „öreg zsörtölődő” belügyminiszter szavai érzékeltették a new dealerek gondolkodását. Kijelentette, negatív okok miatt áll Truman mellé, aki gyenge eszköze ugyan a liberális aspirációknak, de jelzi, hogy léteznek ezek. John Dewey, a neves filozófus nem látott reményt Wallace jelöltségében.²⁷

Az elnökválasztás kimenetelét nem eszmei-ideológiai megfontolások döntötték el, hanem szubjektív tényezők által nagymértékben befolyásolt politikai erőviszonyok. Trumanra 24 179 345 állampolgár szavazott, Dewey-re 21 991 291. Wallace 1 157 326 szavazatot kapott. A déli fajgyűlölő States' Right-párt elnökjelöltje, Strom Thurmond 1 176 125 szavazatot szerzett. Truman saját jogon lett elnök. Figyelmet érdemel azonban a szavazók 53 százalékos részvételi aránya, a legalacsonyabb 1924 óta.²⁸ Truman győzelmét kevesen tulajdonították államférfiúi kvalitásainak. Általános volt az értetlenség. Hogyan arathatott győzelmet az az ember, akit az amerikaiak zöme véletlen jelenségnek tartott a Fehér Házban, s aki – ha Rooseveltt nem őt jelöli 1944-ben az alelnöki posztra – szorgalmas szenátor maradhatott volna? Ám a közelmúlt eseményei módosították a közvéleményt. A trumani győzelem elemzői kénytelenek voltak beismerni a Fehér Ház rohamtaktikájának sikerét, amit nem utolsósorban annak tudtak be, hogy választási kampány idején elhangzott igazságtartalmát nem kutatják a hallgatók. Beismerték azt is, hogy az ellenfél lenézése és a republikánusok felkészületlensége megbosszulta magát.

Az elnökválasztás ismét beigazolta, hogy az Egyesült Államok politikai-társadalmi erőviszonyai és az átlag amerikai politikai judiciuma nem teszi lehetővé a kétpártrendszer megbontását. Sem Wallace-nak, sem a déli dixiecrat-ok jelöltjének nem volt esélye a győzelemre. Az utóbbit szükségtelen behatóan vizsgálni; a déli szecesszionista jellegű törekvések felett végleg eljárt az idő. A Progresszív Párt kudarcá elgondolkoztató. Gazdaság- és társadalompolitikai programja terén ere-

detileg nem volt lényegi különbség demokraták és progresszívek között. A változást a Wallace-nál radikálisabb elemek államosítási törekvései jelentették. Wallace nem emelt kifogást. Nem vett tudomást arról, hogy a párt vezetői nem vélekednek azonosan a kommunistákhoz való viszonyról. A mérsékeltek elfogadták a kommunisták aktivitását a Progresszív Pártban, de hangsúlyozták hűségüket a liberális eszmerendszerhez. A tőlük jobbra álló progresszívek örömezt megváltak volna a kommunistáktól, hogy szabaduljanak az útitárs megbélyegzéstől, de a tolerancia jegyében elleneztek a drasztikus kizárást. A kampány során tömegesen léptek ki a pártból. A belső válságot szimplifikáló sajtó gondoskodott manipuláló hatású jelmondatról, miszerint a pártban maradt progresszívek nem utasítják el a kommunisták közreműködését, tehát alávetik magukat uralmuknak. Követőinek apadása láttán Wallace kijelentette, beéri egy kis csapattal, amely nemcsak az 1948-as harcot vívja meg, hanem tovább küzd céljaiért. Felmerül a kérdés, vajon nem látta ez a miszticizmusra hajló, különös ember, hogy politikai vákuumba került, pártjának maradványa is egyre kevésbé követi? Történelmi távlatból vizsgálva működését úgy tűnik, Wallace egyenes útnak feltételezte Roosevelttől életműve folytatását, noha látnia kellett az 1933–1939 közti időszak és az 1945 utáni évek nagy különbségeit. Roosevelttel a hatalom birtokában, tömegek támogatását élvezve, sok kompromisszummal törekedett az amerikai tőkés rendszer megszilárdítására, reformok alkotására. Wallace-nak a hábordú következtében megerősödött gazdaság talaján kellett szembenéznie a társadalmi-politikai változást gátló akadályok leküzdésének feladataival, tömegbázissal nem rendelkező, megosztottság gyengítette kis párt vezetőjeként. Szélmalomharcot vívott. Ám volt a harcnak közvetett politikai eredménye. Wallace, Taylor és mások bátor fellépése a szegregáció ellen közrejátszott az említett elnöki rendelkezések kiadásában. A Vinson-misszió ötlete minden valószínűség szerint válasz volt Wallace kihívására. Wallace-t és mozgalomát a tárgyalt időszakban kifejtett tevékenysége alapján kell vizsgálni. Wallace mindinkább ellentétbe került azon nézeteivel, amikért 1950-ig kiállt. Történelmietlen szemléletre vallana, ha nem választanók külön a 40-es évek végéig vallott álláspontját attól, amit később hirdetett.²⁹

Az elnökválasztás eredménye szinte az eufóriáig fokozta a Fehér Házban, a demokrata pártgépezetben és a jobboldali liberálisok körében uralkodó hangulatot. A republikánus vereség véget vetett a demokraták 1946 novembere óta tartó kisebbségi érzésének. Nagy remények, a sürgős tennivalók számbavétele, revánsvágy fűtötte a kormánypárti törvényhozókat. Ígéretes személyiségek jutottak kormányzó poszthoz, törvényhozói mandátumhoz. Az 1946-os választások után kiszorult demokraták csaknem valamennyien visszakérültek a hatalmi apparátusba. A reformerek a New Deal továbbfejlesztésének mielőbbi megindítását és azt várták az elnöktől, hogy megvalósítja mindazt, amit a „semmittevő Kongresszus” meggátolt. A nézeteiket jellemző sajátos politikai vakság az új kormány valóságos diadalmenetét feltételezte. Emlékezniük kellett volna a 30-as években aktivizálódó konzervatív koalícióra és nem lett volna szabad megfeledkezniük arról, hogy a demokrata párt mindig is különböző érdekeket hordozó társadalmi rétegek, csoportok gyűjtőhelye volt, nem vállalkozhatott tehát valamely eszmei-politikai irányzat aspirációinak kizárólagos képviselőjére. Az a feltevés, hogy az 1949 januárjában összeülő 81. Kongresszus a reformprogram megvalósítását tekinti majd fő feladatának, a demokrata párton belüli erőviszonyok elemzésének hiányáról tanúskodott.

Az ülészek elején úgy tűnt, lehetőség nyílik a reformerek reményeinek megvalósulására. A képviselőház elfogadta a „21-nap szabályt”, amely kimondta, hogy három hét leforgása után plenáris vitára bocsáthatók a feladatát mereven értelmező Rules Committee-ben elakadt törvényjavaslatok. Megingott a reformtörvények zsákutcába juttatásának egyik pillére. Hasonló fejleményre számítottak a reformerek az obstrukció ellen indított szenátusi küzdelemben. Azt remélték, hogy sikerül elfogadtatni a Fehér Ház által támogatott javaslatot, amely egyszerű szótöbbséggel kimondott klotürt irányzott elő a végeláthatatlan dikciók megakadályozására.

Bizakodás és megnövekedett önbizalom jellemezte Truman 1949. január 5-i beszédét is. Kijelentette: „Népünk minden rétegének, minden egyének joga van ahhoz, hogy a kormány méltányos elbánásban részesítse.”³⁰ Meghatározta a Fair Deal néven ismertté vált gazdaság- és társadalompolitikai reformprogram és a New Deal viszonyát. A két „Deal” elvi azonosságáról, a roosevelti irányvonal folytatásáról szólt. Ugyanakkor érzékeltetni akarta, hogy nem pusztá epigon-szerepre vállalkozott. Az idők változásával – mondta – az egykor hatalmas iram folyamatos munkává alakul át, amely mentes lesz a korai new dealerek gondolkodásbeli ingadozásaitól. A kijelentés a New Deal munkamódszereitől való függetlenülést volt hivatva kilátásba helyezni. A benyújtott gazdasági jelentés a korábbi kormányjavaslatok, a választási kampány során tett ígéretek és a készülöben levő tervezetek felsorolását tartalmazta. A vérmesebb reményeket tápláló reformerek egyenesen trumani gőzhengert emlegettek, amely fél év alatt keresztülviszi a reformtörvényeket.

Megalapozatlan volt az optimizmus. Március derekán kudarcot vallott a klotürjavaslat. A szenátus úgy döntött, hogy az összes szenátor kétharmadának szavazata szükséges klotür elrendeléséhez, nem elég a jelenlevők ilyen mértékű szavazati aránya. A konzervatív győzelem azt jelentette, hogy az obstrukció továbbra is gátat vethet a reformoknak, a „gőzhenger” aligha fog előregördülni. Az optimizmus ellenkezőjébe csapott át. Néhány higgadtan gondolkodó reformer rátapintott a vereség mögött meghúzódó valóságra. Arra, hogy az 1948-as győzelem nem a liberálisokat, hanem a heterogén demokrata pártot erősítette, a nép nem adott mandátumot a demokrata pártnak a Fair Deal megvalósítására, hiba volt a választási kampány alatt tapasztalt tetszésnyilvánításokat túlbecsülni.

A remélt reformoffenzíva állóháborúvá merevedett a törvényhozásban. Az egyes kérdéskomplexumok az illetékes bizottságokhoz kerültek, itt ízeikre szedték őket, a meghallgatások elhúzódó processzusa után néhány előterjesztés eljutott a két ház plénumaira, mások nem. Félreérthetetlenül megmutatkozott a reformok kisiklására irányuló törekvés. A demokrata többség nem segítette a Fair Dealt. A kulcsfontosságú kongresszusi pozíciókba konzervatív törvényhozók kerültek. Truman és környezete kénytelen volt levonni a következtetést, hogy a választási győzelem nem produkálta a várt törvényhozási sikereket. Az elnök ingerült kifakadása, miszerint a republikánusok úgy harcolnak, mintha nem is szenvedtek volna vereséget, csalódást tükrözött, ugyanakkor a reformokért vívott küzdelem folytatására buzdított.

A Fehér Ház sorra-rendre küldte előterjesztéseit. A higgadt reformerek helyzet-elemzése helytállóan bizonyult. Csak a szorosabban vett New Deal-témák terén történt némi előrehaladás, a Fehér Ház által javasolt, vagy támogatott Fair Deal-kérdéskomplexumokkal szemben korábban tanúsított ellenállás nem változott.

A lakásépítés terén, többévi küzdelem után, eredmény mutatkozott. A lakáshiány enyhítését, nem utolsósorban Taft szenátor közreműködése következtében, az

érdemi intézkedést igénylő kérdések közé sorolta a Kongresszus. Az 1949. júliusi lakásépítési törvény elmozdította a holtpontról a program ügyét. Hat év alatt 810 000 lakás építését rendelte el és intézkedett a nyomornegyedek felszámolásáról. A program töredéke volt a lakásigényeknek, jóváhagyásában szerepet játszott az ingatlanlobby. Truman mindamellett kiemelkedő teljesítménynek tekintette a képviselőházi ellenállás megtörését.

A Kongresszus a munkabérminimum és a társadalombiztosítás kérdésköreit szintén az intézkedést igénylő témák közé sorolta. Az előzmények a New Dealre nyúltak vissza. Az 1938-as Fair Labor Standards Act első ízben írt elő gyáripari munkabérminimumot, szakítva azzal a felfogással, hogy a Kongresszus nem illetékes erre. A 81. Kongresszus 75 centre emelte fel az 1938-ban megállapított 40 centes órabérminimumot. A 87 százalékos emelés reálértékének megítélését segíti az a tény, hogy 1938 és 1949 között 96 százalékkal nőtt a nagykereskedelmi árindex, tehát nagyobb mértékben, mint a bérminimum. Az adatok egybevetése (a fogyasztói áralakulásról nincsenek megbízható számítások) önmagában nem ad reális képet. Segíti a véleményalkotást, ha figyelembe vesszük, hogy a szabályozás évében 1,38 dollár volt az átlagos gyáripari órabér. A szabályozás lényege: az államhatalom törvénnyel védte a legrosszabbul fizetett munkás bérét. A törvény megerősítette a gyermekmunka korábban elrendelt tilalmának ellenőrzését. Főleg abból a szempontból számított a gazdaság- és társadalompolitika győzelmének, hogy a Kongresszus egyáltalán megszavazta a kormány előterjesztését, olyan időpontban, amikor fokozódott az ellenállás az állami beavatkozással szemben.

A társadalombiztosítást megalapozó 1935. évi törvény megszüntette azt az anakronisztikus állapotot, mely a világ vezető ipari hatalmának ereje és a társadalombiztosítási rendszer hiánya között feszült. Tudatosította, hogy a társadalomnak kötelezettségei vannak az egyénnel szemben, nem hagyhatja sorsukra az idős, beteg és önhibájukon kívül munka nélkül maradt dolgozókat. Fő hiányossága volt, hogy nem terjedt ki egyes kategóriákra (háztartási alkalmazottak, mezőgazdasági dolgozók), nem intézkedett általános betegbiztosításról, nem állapított meg országos normákat a munkanélküliségi juttatásokra. A 81. Kongresszuson a reformerek elérték a juttatások mintegy 75 százalékos növelését és a biztosítottak körének szélesítését. Az eredmény jelentős volt, de a számítások kiábrándító tényekről tanúskodtak. Kimutatták, ha egy nyugdíjas házaspárnak nincs más jövedelme, úgy a felemelt juttatás maximuma sem biztosítja a hivatalosan megállapított ún. létfenntartási színvonalat, a házaspár csak kismértékben él jobban, mint a szegénynek nyilvánítottak.³¹

A 81. Kongresszus teljesítményei közé tartozott a trösztellenes törvényalkotás tökéletesítése. A századelő trösztellenességének terméke, az 1914. évi Clayton-törvény hiányossága évtizedeken át szinte kínálta a lehetőséget rendelkezései kijátszására. A törvény megtiltotta ugyanis monopólium létrehozásának célzatával történő részvényfelvásárlásokat, de a tilalom nem terjedt ki a konkurens vagyontárgyainak megszerzésére. A 81. Kongresszus elreteszelte a törvényt (nem tudni: szándékosan vagy véletlenül lehetővé tett) kibúvóját: az Antimerger Act kiegészítette a tilalmat a vagyontárgyak felvásárlására is. A kiegészítéssel azonos irányba mutattak a Fehér Ház vétői, amelyek a monopóliumellenesség jogintézményeinek lazítását kezdeményező javaslatok elhárítását célozták. A koncentrációs folyamatot legfeljebb lassítani lehetett jogi eszközökkel, meggátolni nem. Ezért Truman a kisvállalkozások támogatásával próbálkozott. Hivatalviselése alatt mintegy 30 szá-

zalékkal nőtt a kisvállalatok száma. Főként a koreai háború éveiben kiadott kormány-megrendelések mozdították elő ezt a folyamatot.

Truman az 1933-ban megalapozott Tennessee-völgy Hatóság tevékenységét a regionális fejlesztés modelljének tartotta. Szorgalmazta hasonló projektumok kidolgozását. Elsőként a Columbia-völgy komplex fejlesztésének javaslatát küldte meg a törvényhozásnak. A szövetségi kormány funkciói kiszélesítését feltételező előterjesztés nem talált kedvező fogadtatásra. A honatyák többsége nem értett egyet az áramszolgáltató monopóliumok által szüntelenül támadott Tennessee-völgy Hatóság megsokszorozásával más régiókban. Helyi árvízvédelmi intézkedéseket tartottak szükségesnek. Döntés született az áramellátás javítására a fejlődésben lemaradt vidékeken.

A Fair Dealért indított offenzíva kifulladásának egyik mozzanata a Taft–Hartley-törvény visszavonásáért folyó küzdelem kudarca volt. A kormány által támogatott javaslat a Wagner-törvény visszaállítását indítványozta. Az ellenzék mindkét házban új javaslatot nyújtott be, a szenátusban maga Taft szállt síkra koncepciója védelmében. Az áttörés kudarcának több oka volt. A Taft–Hartley-törvény vétóját 1947-ben leszavazó honatyák zöme megtartotta mandátumát a 81. Kongresszusban, álláspontjuk nem változott. A „rabszolgatörvényt” elítélő tábor nem volt egységes; a tábor egy része hajlott a kompromisszumra, a szervezett munkásság és a liberálisok zöme viszont ellenezte a konzervatívokkal való alkut; a szakszervezeti vezetők a kormánnyal való együttműködésről vitakoztak. A lib-lab konglomerátum megosztottsága a konzervatívok kezére játszott. A kiújult sztrájkmozgalmak azok álláspontját támasztották alá, akik a Taft–Hartley-törvény fenntartása mellett voltak. Truman kénytelen volt tudomásul venni, hogy a 81. Kongresszus nem váltja be a választási kampány alatt tett ígéretet. A célt azonban nem adta fel.

A Kongresszus egyre több kiábrándító tapasztalattal szolgált. A New Deal meghaladó Fair Deal-célok közül csak a közegészségügy és az agrárprogram részterületein történt némi előrehaladás. Az előbbi kapcsán a kórházépítés, az utóbbi terén a talajjavítás fejlesztését hagyta jóvá a törvényhozás. A pozitív döntések paradoxonja volt, hogy rávilágítottak az átfogó programok megvalósíthatatlanságára.

A közegészségügy javítása a Fair Deal egyik legfontosabb kérdéskomplexuma volt. A törvényhozás csak a meghallgatásokig jutott el, jöllehet a Fehér Ház 1945. novemberi előterjesztésén kívül rendelkezésre állt egy 1948. szeptemberi szakértői jelentés is az egészségügyi helyzetről. Truman 1949 áprilisában üzenetet intézett a Kongresszushoz, hangsúlyozta a kötelező betegbiztosítás bevezetésének halaszthatatlan voltát, a közegészségügyi szolgáltatások és kutatások, valamint az orvosképzés fejlesztését. A programot kezdettől fogva ellenző orvosszövetség nem változtatott álláspontján. Folyóirata kétségbe vonta a hiányosságokat, szörszálhasogató módon kifogásolta, hogy Truman nem definiálta, mit ért „megfelelő” orvosi ellátáson, ismét elutasította a „szocializált” intézményrendszert, amely iránt – úgymond – nincs igény.³² Az orvosszövetség ragaszkodni látszott 1939-ben vallott álláspontjához, miszerint „egy kis betegség nem nagy ár a demokrácia megőrzéséért.”³³ A törvényhozás nem tette magáévá a Fehér Ház alaposan dokumentált érvelését.

A Fair Deal legambiciózusabb tervei közé tartozott az 1949 áprilisában benyújtott agrárprogram. Az ún. Brannen-terv nemcsak a recesszió fenyegette mezőgazdaság támogatását kívánta új alapokra helyezni, politikai célja is volt. Charles

Brannen mezőgazdasági miniszter a kisfarmerek és a fogyasztók kölcsönösségen nyugvó érdekvédelmét hirdette, termelést ösztönző termékárat ígérve az előbbieknél, olcsó élelmiszerárakat az utóbbiaknak. Érvelése egyszerűnek tűnő megoldást kínált: a fogyasztók (elsősorban a munkások) érdekeit szolgálja az alacsony élelmiszerár, ezért pártolni fogják a kisfarmereknek juttatott termelési támogatást, a stabilizált farmerjövedelmek révén növekszik a fizetőképes kereslet az iparcikkek iránt, munkaalkalmat teremtve a gyáripárban dolgozóknak. A terv mechanizmusának politikai célja Fair Deal támogató kisfarmer-munkás összefogás megteremtése, a Truman-kormány társadalmi-politikai bázisának megszilárdítása volt. A feltételezett érdekösszhangot megcáfolta a valóság. A kisfarmer megbízhatóbbnak ítélte a fennálló gyakorlatot, amely a mezőgazdasági és az ipari árszínvonalak aránya – az ún. paritás – alapján, a mindenkori kínálatától függően állapította meg az ártámogatásokat. A munkások viszont idegenkedtek a farmerek indokolatlannak tartott favorizálásától. A nagyfarmerek eleve ellenezték a tervet, mivel az csak a kisfarmok termelési-jövedelmi viszonyainak javítását irányozta elő. A szövetségi beavatkozás új kísérlete és a költségvetési többletkiadások szintén ellenzést váltottak ki. A törvényhozás elvetette az erősen propagált javaslatot. Az 1949 októberében megszavazott törvény a fő termékeket termelő nagyfarmereknek kedvező, érvényben levő támogatási rendszert hagyta jóvá. A Fehér Ház továbbra is a Fair Deal egyik pillérének tekintette a Brannan-tervet, amelynek koncepciója a közvetlen célon – a recesszió leküzdésén – túlmenően távlati feladatot is körvonalazott. Brannan tartós prosperitás stabil körülményei között a piaci árak menedzselésének szerepét szánta a programnak.³⁴

A 81. Kongresszus a Fehér Ház polgárjogi javaslatait is elutasította. A döntésben az északi republikánusok és a déli demokraták koalíciójának álláspontja jutott kifejezésre. Truman és környezete átlátta, hogy törvényalkotás útján nem érhető el a feketék helyzetének javítása. A kormányelőterjesztés – egyezően az 1947-ben deklarált hivatalos állásponttal – a „külön, de egyenlő” elvre épült, nem tett tehát említést a szegregáció megszüntetéséről. Állandó polgárjogi bizottság alakítását, lincselés elleni szövetségi védelem biztosítását, a feketék szavazási jogának fokozott védelmét, a foglalkoztatásban érvényesítendő diszkriminációmentesség felett őrködő bizottság létrehozását indítványozta – ám ez a mérsékelt koncepció sem volt összeegyeztethető a kongresszusi többség szemléletével. A kormány kénytelen volt beérni az 1948 nyarán kiadott rendelkezésekkel. A fegyveres erőkre vonatkozó rendelettel megalakított különbizottság viszont elért bizonyos eredményeket a diszkrimináció és a szegregáció felszámolásában. A tárgyalt időszak közgondolkodását és állapotait tekintetbe véve jelentősek voltak a jogi fórumokon kimondott szegregációellenes döntések, melyek meghozatalában szerepe volt az igazságügyi minisztérium tanácsadói tevékenységének. A fajgyűlölet masszív falát egyedi esetekben áttörő jogi állásfoglalások a cél fokozatos megközelítésének példaértékű eszközei voltak. Még egy körülményt kell megemlíteni, amely mindinkább gátolta a feketék helyzetét elítélő nézetek hangoztatását. Az 1947 márciusában kidott ún. lojalitási-biztonsági elnöki rendelet végrehajtása során a faji megkülönböztetést helytelenítő nézeteket az állam iránti lojalitás megkérdőjelezésének tekintették, az ilyen álláspontot valló személyeket szövetségi posztok betöltésére alkalmatlannak nyilvánították. A vizsgálatok megszigorítása a liberális nézetek elhallgatására vezetett.

A 81. Kongresszus ülésézeinek elején volt bizonyos esély arra, hogy az iskolaügy szövetségi támogatását célzó Fair Deal-javaslatot elfogadja a törvényhozás. A hagyományosan állami, illetve helyi feladat megoldásának szövetségi eszközökkel való segítségét az államok anyagi helyzetének eltérései, a népességszaporulattal lépést nem tartó iskolafejlesztés, sőt helyenként az elemi iskolák számának csökkenése, a feketék írástudatlansági aránya indokolta. A szenátus egyetértett a támogatásnak az államok belátása szerinti felhasználásával s azzal, hogy magán- és egyházi iskolák is részesülhessenek juttatásban. A képviselőházban kiéleződött a vita a szövetségi pénzek elosztása kapcsán. Javaslat született az állami iskolák kizárólagos támogatására. Fellobbantak a katolikussellenes indulatok. A vita az állami és az egyházi iskolák más kérdéseivel, sőt az állam és az egyház különválasztásával is összefüggő szócsatákká szélesedett. A törvényjavaslat zsákutcába jutott.

A kudarcok ismét kiélezték a liberálisok elégedetlenségét. Egy kesernyés bonmot szerint az a különbség a liberálisok és a demokraták között, hogy az előbbieket hisznek a demokrata párt platformjában. A bonmot akkor született, amikor Truman kijelentette, hogy a Fair Deal – várható. A kijelentés feltehetően a 81. Kongresszussal egyidejűleg aláírt NATO-szerződés problémái mondták az elnökkel. Éles volt a 81. Kongresszus viszonylag sovány eredményeiről ítélező szójáték is: „Eighty-worst Congress”, célozva a „semmittevő Kongresszus” trumani kipellen-gézésére (Eighty-first – eighty-worst, vagyis a 81. a legrosszabb). Az elnököt irritálta vélt liberális szövetségesei nosztalgikus kijelentése, hogy ti. Rooseveltt mindig tudta, mikor és miként kell beavatkozni a bonyolult helyzetekbe. A liberálisok 1935 nyarának zaklatott hónapjaira emlékeztek, amikor Rooseveltt energikus akciói mentették meg a reformtörekvéseket a Kongresszusban.

A liberálisok soraiban újból jelentkezett az identitászavar. (A balszárnyhoz tartozók a Progresszív Párt megalakulása óta nem számítottak liberálisnak; címkéket aggattak rájuk, például „front-emberek”, utalva a 30-as évek derekától formálódó népfontra.) A realitás az illúziók világába száműzte a demokrata párt liberális megújulásának, liberális törvényhozói blokk alakításának terveit. Erre a sorsa jutott Hubert Humphrey szenátor elképzelése is a Fair Deal támogató helyi konferenciák szervezéséről, ahol fiatal liberálisok idős new dealerekkel vitáznak, s politikai erővé alakulnak. Lekerült a napirendről az ADA és a munkásszervezetek kooperációjának kiforratlan gondolata. Szerepük és feladataik újraértelmezésével létjogosultságukat akarták bizonyítani a liberálisok, miközben küszködtek a demokrata párthoz való kötődés és a párt(ok)tól való függetlenség dilemmájával. Arthur Schlesinger a középút vállalásában látta feladatukat (vital center). E felfogás értelmében a haladás hívei, elvetve a kommunizmust, a középút követése révén visszatértek az amerikai radikalizmus eredeti fő áramához. A múltban – úgymond – sok liberális utópiaikat kergetett, elbódította őket az orosz forradalom, a szovjet „teljesítmények”, befogadták a kommunistákat a közös küzdelemben, de a létrejött nem kommunista baloldal a moszkvai perek hatására levetkőzte az idealizmust. Az új liberalizmus krédója Schlesinger szerint: a totalitarizmus minden fajtájának elvetése, hit az egyéni integritásban, a korlátozott kormányban, a törvényességben, a fokozatos fejlődésben; vegyes gazdaságra és részleges állami tervezésre van szükség, fékezni kell a big businessst s jóléti program keretében biztosítani minden állampolgár megélhetését. Ez a centrizmus közelített a magukat liberálisnak nevező konzervatívokhoz. Philip Murray, a CIO nevében szintén hitet tett az amerikai középútnak tekintett jóléti állam mellett.³⁵

Felmerül a kérdés, mi változott a liberálisok gazdaság- és társadalompolitikai nézeteiben 1947-hez képest? Megállapítható, hogy az államvezetés és a társadalmi-gazdasági struktúra tekintetében egyfajta eklekticizmus jellemezte módosult nézeteiket. Már nem utasították el a korlátozott kormány-ideát, de hangsúlyozták a nagy kormány-koncepció fő vonásait is: a jóléti államot, a vegyes gazdaságot, a részleges állami tulajdont, a kormányzati tervezést, a big business féken tartását. Az eklekticizmus az útkeresés termékeként szintézisre törekvést jelzett. A korlátozott kormány-idea elfogadása visszavonulás volt a New Deal széles körű állami beavatkozásához képest. Az 1946-os vereség, a konzervatív előretörés, másrészt az 1949-as választási győzelem keltette reményeket csak kismértékben valóra váltó 81. Kongresszus mérlege hozzájárult ahhoz, hogy a liberálisok felismerjék: kompromisszumot kell kötni a konzervativizmussal. Ezt azonban úgy képzelték, hogy a korlátozott kormány-idea elfogadását feltételekhez kötik: csak csekély mértékben legyen szűkíthető a szövetségi kormány beavatkozása. Úgy vélték, a konzervatív koalíció hajlandó lesz az újfajta liberális krédó feltételeinek elfogadására. A valóság nem e doktrinér elképzeléseknek megfelelően alakult. Nem vegytiszta koncepciók ütköztek egymással, nem általában vitáztak a honatyák a szövetségi beavatkozásról. A Truman-kormány továbbra is a Fair Deal platformján állt, némi eredményre számítva közelített a konzervatívokhoz, másrészt tárgyalásra készen tartotta a törvényhozásban elfekvő javaslatait. A kongresszusi viták a konzervatív koalíció növekvő erejéről tanúskodtak. A törvényhozó és a végrehajtó hatalom sáncain kívül rekedt liberálisok a folyamat elégedetlenkedő kritikusai voltak, reális politikai erőt nem képviseltek.

*

A Fehér Ház a 81. Kongresszus várakozásokon alul maradt teljesítményeinek okait keresve a lobbyszás kivizsgálása mellett döntött. A kiküldött bizottság munkáját gátolta demokrata tagjainak helytelenül értelmezett pártszolidaritása és a konzervatív republikánus delegáltak felfogása, akik demokrata kollégáik baloldali szimpátiájának feszegetését tekintették fő feladatnak. Az eredeti céltől elkanyarodott bizottság kapcsolatba lépett az Amerika-ellenes Tevékenységeket Vizsgáló Bizottsággal egy polgárjogi szervezet működésének tanulmányozása végett. Kapott instrukcióival egybevágó teljesítménye volt viszont a hírhedt ingatlanlobby ténykedéseinek kivizsgálása. Megállapította, hogy ultrakonzervatív szervezetek dollármilliókat kaptak óriáskorporációktól Fair Deal-ellenes propagandára. A nagy késéssel, 1950 végén benyújtott jelentés zömmel jogszerűnek minősített lobbyszásról tájékoztatott. Truman nem kapott hatékony eszközt a Fair Deal támadó „előjogokat élvezők” elleni filippikáihoz. Következetlen lépéseivel maga is gátolta a lobbyszás megfékezését. Jellegzetes példával szolgált a gázárszabályozás ügye. A gáztermelők szenátusi kapcsolataik révén meg akarták szerezni a helyi árszabályozás jogát; Truman támogatására hivatkozva benyújtott törvényjavaslatukat megszavazta a Kongresszus. Az elnököt megriasztotta a fogyasztók felzúdulása, akik a szövetségi energiabizottság ellenőrzési tevékenységének megszünetése következtében a gázár emelésétől tartottak. Visszavonta támogatását és megvétózta a törvényt. Az energiabizottság is hozzájárult a konfúzióhoz: dezavualta addigi gyakorlatát. A Legfelső Bíróság vetett véget a zűrzavarnak; döntése eredményeként visszaállították a szövetségi árellenőrzést.

Jóllehet Truman kitartott a Fair Deal mellett, nem vetette el egyes célok átmeneti feladásának gondolatát. Nem tudott azonban dönteni a feláldozandó célokról. Környezetének néhány tagja prioritásokat sürgetett. Ezek kijelölése nem történt meg. 1950 időközi kongresszusi választások éve volt. Truman, bízva a Fair Deal vonzerejében is, demokrata győzelmet remélt. 1950. januári kongresszusi üzenetében a Fair Deal korábban nem tárgyalta vagy elutasított témáinak napirendre tűzését indítványozta. A Dél kompromisszumos javaslatot tett a polgárjogi kérdéskomplexum terén: önkéntességi alapon szervezendő foglalkoztatási bizottságot és számos kibúvóra alkalmat adó lincsellenes törvényt indítványozott. A kormány elvetette a látszatmegoldás jellegű javaslatokat. A Fehér Ház újabb klotürjajavaslatát viszont a szenátus utasította vissza. A döntés rontotta a feketék szavazatai megszerzésének esélyeit. Truman a középrétegek megnyerése érdekében új lakásépítési programot szorgalmazott. Ígéretet tett a kisvállalkozások sokoldalú támogatására is.

Az elnök 1950. májusban országos körútra indult. Célja a rövid recesszió okozta riadalom eloszlatása, a kormány teljesítményeinek és terveinek ismertetésével az őszi választás esélyeinek javítása volt. Retorikája a gazdasági növekedés folytatódását jövendölte, a nemzet jövőjét megalapozó beruházások szükségességét hangsúlyozta. A sikeresnek nyilvánított körutat követő hetekben új helyzet állt elő. Kirobbant az elnök által rendőri akciónak minősített koreai háború.

Az év elején bejelentett javaslatok közül elsőként a kisvállalkozások támogatási programja esett áldozatul. A szenátus által eleinte pártolt program sorsa szinte jelképes volt: rövidesen valamennyi Fair Deal-javaslatot félretette a Kongresszus. A folyamat egybeesett az őszi választásokkal, melyek kimenetele a négyéves ciklus félidejében rendszerint mutatkozó trendet jelezte: a Kongresszus két házában visszaesett a hatalmon lévő párt törvényhozóinak száma. A csökkenés nem volt jelentős, de a Fair Deal több prominens támogatója nem jutott mandátumhoz.

A kormány és a törvényhozás figyelme a katonai kérdésekre és a gazdasági szükséghelyzetre összpontosult. Truman a gyorsan változó viszonyok közepette a Fair Deal életben tartásának lehetőségeit kereste. A szándékot összhangba kellett hozni a realitásokkal. Egyetlen út tűnt járhatónak: a célok változtatásának hangoztatása konciliáns retorikával. Ez a „harcoló Truman-kép” háttérbe szorítását feltételezte. Ennek megfelelően az 1951-es Unió-jelentés fogalmazói általánosságokra redukálták az elnök megállapításait, illetve a katonai feladatokkal hozták összefüggésbe a megoldásra javasolt Fair Deal-programpontokat. „Sok olyan dolgot, amit megtennénk normális körülmények között..., csökkentenünk kell vagy el kell halasztanunk...Javítanunk kell mezőgazdasági törvényeinket.” E kijelentések, konkrétum hiányában, nem igényeltek reagálást a törvényhozás részéről. A katonai feladatok teljesítésére vonatkozó utalást hallhattak ki a honatyák a Taft–Hartley törvényt nevének nem nevező szavakból („javítani kell munkaügyi törvényeinket, stabil kapcsolatokat és a jelenlegi szükségállapot követelte termelés biztosítása érdekében”).³⁶ Hadicéliként foghatták fel az orvosképzést, a veteránok lakásigényeinek kielégítését, a társadalombiztosítási juttatások növelését, amelynek indokoltságát aláhúzta a koreai háború előidézte infláció.

A polgárjogi kérdéskomplexum kimaradt az 1951-es Unió-jelentésből, a koreai háború azonban lökést adott a feketék követeléseinek. A fegyveres erőknél dolgozó elnöki különbizottság sikerrel oldotta meg a faji integrációval összefüggő feladatait a haditengerészetnél és a légierőnél; a szárazföldi erők makacs ellenállását azzal a feltétellel küzdötte le, hogy az elnök ígéretet tett a feketéket diszkrimináló kvóta

visszaállítására, ha létszámuk meghaladná a kívánatosnak tartott arányt.³⁷ Halaszthatatlanná vált a foglalkoztatással kapcsolatos elnöki rendelet felülvizsgálata. A feketék vezetőinek sürgetésére Truman 1951. decemberi rendeletével bizottságot alakított a kormánnyal kötött szerződésekben rögzített faji diszkriminációmentesség ellenőrzésére (Government Contract Compliance Committee). A bizottság működése elmaradt roosevelti elődjének teljesítményei mögött. Az előremutató intézkedés hatása Truman hivatalviselését követő kormányok döntéseiben jelentkezett.³⁸

A Fair Deal megtorpanásáról tanúskodó 1951-es évben lezárult a Taft–Hartley törvény visszavonásáért, illetve kiegészítéséért folyó küzdelem. Truman retorikája – korrigálva a januári üzenetében foglaltakat – távlati célként jelölte meg egy „méltányos” munkaügyi törvény alkotását. Ez a kijelentés a szócstaták feladásával jelentett egyet. A Kongresszus kiegészítést szavazott meg, amely a munkáltatók és a munkavállalók tárgyalásainak eredményességét feltételezte. A gesztus a kormány vereségét volt hivatva enyhíteni. Egy másik fontos Fair Deal-javaslatot, a Brannan-tervet a koreai háború okozta általános áremelkedés tette időszerűtlenné. A javasolt mechanizmus a közvetlen cél elérése folytán feleslegessé vált, a miniszter távlati elgondolásai iránt pedig nem volt érdeklődés a törvényhozásban. A koreai háború nyomán kibontakozó fellendülés tartós fejlődésként jelent meg a honatyák többségének gondolkodásában, ennek mesterséges eszközökkel való szabályozását költséges, kockázatos, tehát felesleges kísérletnek tekintették. A Fair Deal elutasító kongresszusi magatartásra Truman újabb vizsgálódásokkal reagált. Bizottságot küldött ki a közegészségügy tanulmányozására, a vízi energiaforrások és az ország olajkincsének számbavételére. A kezdeményezésekkel az elakadt és az új javaslatok útját kívánta egyengetni.

Elutasító kongresszusi magatartás mutatkozott meg az 1949 elején elfogadott 21-nap szabály eltörlésében is. Helyreállt a korábbi gyakorlat: a reformjavaslatok elgáncsolása, agyonhallgatása. A döntés, hatását tekintve, kiegészítette a szenátusi obstrukciót. Az ügyrendi változtatás a taktika újragondolására készítette a kormányt. Truman és környezete felismerte, hogy a kongresszusi magatartás a kormány vonalvezetésének egészével szembeni bizalmatlanságban gyökerezik, ezért a Fair Deal problematikáját a bizalmatlanság valamennyi katonai, politikai komponensével összefüggésben kell vizsgálni.

Korea váratlan fordulatokat produkáló, nagy véráldozatokat követelő, nemzetközi konzekvenciákkal terhes harcok színtere volt. A formálódó NATO európai tagállamai attól tartottak, az Egyesült Államok nem fogja teljesíteni az integrálandó fegyveres erők fejlesztésére vállalt kötelezettségét. Washington tájékoztatta a nyugat-európai kormányokat, hogy a távol-keleti katonai helyzet ellenére folytatja Európa-politikája gazdasági és katonai pillérének kiépítését.³⁹ Az észak-atlanti térség katonai- és gazdaságpolitikai prioritását megújulón támadta a Truman-kormány jelentős hazai bázisra támaszkodó ellenzéke. A támadások magva a kormány Kína-politikája volt. Az ultrakonzervatív ellenzék, felélesztve az izolacionista külpolitika hagyományait, a kormánypolitika felülvizsgálatát és módosítását követelte, mert – úgymond – a demokrata rezsim Európa-központú külpolitikája Roosevelttől elhanyagolta Amerika távol-keleti érdekeit, sorsára hagyta a Csang Kaj-sek vezette Kínát, ellenintézkedés nélkül tűri a kommunizmus ázsiai előretörését. Taft azzal egészítette ki a vádat, hogy a State Departmentet „egy baloldali csoport irányítja, amely nyilvánvalóan meg akart szabadulni Csangtól, s ennek érdekében

kész volt a kommunisták kezére játszani Kínát.”⁴⁰ Az ultrák támadása új szakaszba lépett a koreai háborúval. Álláspontjuk legszélsőségesebb változatát MacArthur tábornok fogalmazta meg, miszerint az ENSZ-erők győzelmének feltételei: Kína bombázása és tengerparti blokádja, a Tajvanra menekült Csang Kaj-sek csapatainak bevetése, esetleg atomfegyver alkalmazása Koreában. A kalandor tervet, amely a Kínára, sőt a Szovjetunióra is kiterjedő „nagy” háború lehetőségét kockáztatta meg, elutasította Washington, de a tábornok felmentése kapcsán súlyos presztízsvesztést szenvedett a Fehér Ház. A kül- és a katonapolitika nem módosult. Fokozódott az elhúzódó háború iránti hazai és külföldi ellenszenv. A közvélemény-kutatás 1950 szeptemberében a megkérdezettek 43 százalékára becsülte a kormány-intézkedések támogatóit, 1951 márciusában 26 százalékra csökkent az arány. Az adatok a gazdaság feszültségeit is jelezték. A kormány a gyorsan változó katonai helyzetben ismételten felülvizsgálta a gazdaságpolitikát. Ellentétes nézetek ütköztek egymással, a kormánysszervek rivalizálása hátráltatta a kívánt eredmény elérését. Truman elutasította a világháborúban alkalmazott szigorú szabályozásokra vagy a rekonverzió során támadott árhivatali döntésekre emlékeztető javaslatokat, idegenkedett az ár- és munkabérkontrolltól, az infláció megfékezését adó- és hitelpolitikai intézkedésektől várta. Rövidesen módosítania kellett merev álláspontját. Az 1951 áprilisában hatályba lépő árszabályozási rendszer messzemenően figyelembe vette a gyáripar profitérdekeit, a nagyipar vezetői ennek dacára ellenérzéssel fogadták. Elégedetlenséget keltett a termelési és anyagelosztási prioritások megállapítása, amely korlátozta a civil szükségleteket kielégítő termelést. Ugyanakkor a hadiiparban anyagihiány és termelési szűk keresztmetszetek gátolták a megrendelések teljesítését, másrészt kiderült, hogy a hadiiparra koordinálatlan és túlzott igények zúdultak. Döntés született a fegyverkezési programok határidőinek meghosszabbításáról. A vázolt fejlemények, melyek taglalása nem képezi e tanulmány tárgyát, nagymértékben növelték a kormánnyal szembeni bizalmatlanságot. A halmozódó problémákat és feszültségeket fokozták a Fehér Ház egyes alkalmazottait és két kormánysszerv tevékenységét kompromittáló vesztegetési botrányok. Ilyen körülmények között elhibázott lett volna a Fair Deal szorgalmazása.

Az 1951-ben történtek arra figyelmeztették Trumant, hogy 1952-ben be kell érnie a Fair Deal életben tartásának pusztá látszatával. Az elnökválasztási évben a Kongresszus nem volt hajlandó a Fehér Ház javaslatainak tárgyalására, csak a társadalombiztosítási juttatások némi javítását hagyta jóvá. Truman napirenden tartatta a Fair Dealt, de nem kezdeményezett. Március végén bejelentette, nem jelölteti magát. Hosszas meditálásnak vetett véget a bejelentés. Egy 1950. áprilisi intern feljegyzés tanúsága szerint az elnök meg volt győződve, hogy újból megválasztanak. (A 22. alkotmánykiegészítést, mely két négyéves időszakra korlátozta az elnök hivatalviselését, ekkor még nem ratifikálták.) Felesleges találgatni, hitte-e Truman, amit leírt. Az őszi választások és 1951 fejleményei megcáfolták magabiztos állítását. Bárhogy is volt, 1951 ősztől mindinkább foglalkoztatta a hivatali utód kiválasztása. Pozíciójára támaszkodva kézben akarta tartani a kezdeményezést. Kiábrándító tapasztalatokat élt meg. Fred Vinson nem vállalta a jelöltséget. Felhívták figyelmét Adlai Stevensonra, Illinois állam sikeres kormányzójára. 1952. januárban felajánlotta a jelöltséget a kormányzónak, aki nemet mondott. Truman olyan időpontban vált tanácsalanná, amikor a republikánusok már jelentős lépést tettek a hatalom felé. Cabot Lodge szenátor január elején bejelentette, Eisenhower vállalta a jelöltséget. Taft ugyan már hónapok óta küzdött a posztért, de nem volt

kétséges, hogy a rendkívül népszerű, mosolygós „Ike” győz a versengésben. A „neandervölgyiek” vezéralakja alulmaradt a konvención. A demokrata jelölőgyűlés három rivális küzdelmének színtere volt. A konfúziót Stevenson oszlatta el, végül is elfogadta a jelöltséget. Hosszas vonakodásának oka biográfusa, Bert Cochran szerint az volt, hogy a köztiszteletben álló kormányzó irtózott a valószínű vereségtől és nem akarta vállalni a húsz évig tartó demokrata rezsimre szórt vádak ódiúját.

Stevenson nem csinált titkot abból, hogy függetleníteni akarja magát Trumantól. A kampány központját az illinois-i Springfieldben állította fel, környezetében régi new dealerek és keleti egyetemeken végzett fiatalok jelentek meg. Stevenson politikai habitusa, frazeológiája ellentéte volt Trumanénak. Megfigyelői szerint vonzereje távolságtartó mérsékelttségében rejlett. Elveket hangoztatott, moralizált, az észre apellált; stílusa csiszol, szellemes volt. Ám ami vonzotta az értelmiséget, ingerelte az átlagembereket, akik szerint az ékesen szóló liberális, humánus elnökjelölt hallgatói feje felett beszélt. A kampány során kitűnt, a választók nem a nemzet előtt álló „hosszú, költséges, türelmes küzdelem”⁴¹ nehézségeiről akartak hallani. A jelzők Koreát juttatták eszükbe. A republikánus vezetés ügyesen reagált a közhangulatra. Eisenhower, megfogadva Taft és az alelnökjelölt Richard Nixon tanácsát, azzal vádolta Trumant, hogy „ügyetlenkedve kezdte a koreai háborút, sem megnyerni, sem befejezni nem tudja”, s bejelentette, keresztes hadjáratot indít a washingtoni zűrzavar megszüntetésére.⁴² A republikánus propaganda hírhedtté vált jelszóval vonta meg a demokrata rezsim mérlegét: Korea, korrupció, kommunizmus (ti. Trumanék – úgymond – „puhák” a kommunizmussal szemben). Az alpári hangvételre dühödten válaszolt Truman, Stevenson is felhagyott ezoterikus szónoklataival, vagdalkozni kezdett. A jelöltekhez nem méltó szócáták kimenetele mind kevésbé volt kétséges. Az ország változást akart. Eisenhower – sokak szerint az össznemzeti hőst kívánó neurotikus vágy megtestesítője – „egyszerűbb” életet ígért. 33,9 millió szavazatot kapott, Stevenson 27,3 milliót. A közhangulatra jellemzően a szavazásra jogosultak 63,3 százaléka nyilvánított véleményt, szemben az 1948-as 53 százalékkal.

*

A republikánus hatalomátvétellel véget ért a Fair Deal. Az „egyszerűbb” élet eisenhoweri ígérete arra utalt, hogy lejárt az ideje mindenféle gazdaság- és társadalompolitikai kísérletnek. Az új rezsim gúnyos mosollyal tért napirendre a két „Deal” felett.

A történelmi távlat tárgyilagos értékítéletre kötelez, amely a Fair Deal-kísérlet mérlegét a Truman személyiségével, akcióival kapcsolatos vélekedések figyelmen kívül hagyásával vonja meg. A kísérlet jelentőségének megítélése szempontjából irrelevánsnak tekinthetők az elnök ambíciói, taktikai manőverei, ezek személyi indítékai. A Fair Dealt önmagában kell vizsgálni, függetlenül a pillanatnyi impulzusoktól, indulatoktól. Természetesen elengedhetetlen a háttér, a politikai erőviszonyok, a terveket és tetteket befolyásoló tényezők ismerete. Ám a vizsgálódás fő feladata a kezdeményezések végtermékének, a Fair Deal teljesítményeinek számbavétele s annak megállapítása, hogy milyen szerepet tölthettek be a társadalom és a gazdaság fejlődésében. A kutatásnak tehát a szubjektív megfontolásoktól, mozzanatoktól elvonatkoztatott eredményt kell feltárnia.

A Fair Deal végtermékét tágan kell értelmezni. Leszűkített kép tárulna elénk, ha csak kvantifikálható adatokkal jellemezhető, illetőleg konkrét eredményeket felmutató tényeket minősítenénk teljesítménynek. A törvényhozás által nem tárgyalt, elakadt előterjesztéseket is teljesítményként kell felfognunk. Ezek vizsgálata arról győz meg, hogy valós problémákra kerestek megoldást. Agyonhallgatásuk, elutasításuk időszerűtlenségüket bizonyítja. Közülük igen sok kiindulópontul szolgált, későbbi fejlemények útját egyengette; következőképpen értéket képviseltek a társadalom és a gazdaság fejlődése szempontjából. A Fair Deal teljesítményei közé sorolandó a New Deal elleni tervezgetések, akciók akadályozása is. A 30-as évek végétől mindinkább erősödő, a háború után megújuló konzervatív koalíció ismételtén készülődött a liberális éra teljesítményei elleni támadásra, a „normális idők” restaurációjára. Nem bontakozott ki általános támadás. A roosevelti vonalvezetés egészét megtagadó koalíció erejét meghaladta egy átfogó offenzíva indítása. Csak részterületeken kezdeményezett támadásra jutott erő (pl. a Taft–Hartley törvény). A „neandervölgyi” tervezgetések, melyek a New Deal építményének lebontását, totális megsemmisítését célozták, nem utolsósorban azért nem realizálódtak, mert a Fair Deal-javaslatok szakadatlan mozgásban tartották a Kongresszust, nemegyszer a közvéleményt is. A koalíció defenzív lépésekre kényszerült, lekötötte energiáját a szövetségi beavatkozás szélesítését előíró elterjesztések elgáncsolása. Az elnöki vétók szintén akadályozták a konzervatív készülődést. Állandó konfliktushelyzetet teremtettek a Fehér Ház és a kongresszusi többség között; hatálytalantításuk erőpróbája a hosszabb távú konzervatív stratégia kidolgozása ellen hatott. A „neandervölgyi” nézetek ismeretében megállapítható, hogy megvalósításuk bármilyen eszközzel való akadályozása pozitív előjelű cselekedet volt: visszafogta a reakciót. Mindaz, ami béklyókat rakott az eszményített múlt visszahozatalát áhító elemek törekvéseire, a tágan értelmezett Fair Deal-teljesítmények közé sorolandó.

Taftéknak azonban számot kellett vetniük azzal, hogy a republikánus törvényhozóknak csak egy része osztja a Fair Deallel szembeni intranszigienciát. Ez a felismerés hozzájárult a Fair Deal konzervatív megítélésének mérséklődéséhez. Egyes kormányjavaslatok vitáin engedményeket tett az ellenzék. Figyelmet érdemel, hogy csak a New Deal alapozó jellegű teljesítményeit továbbfejlesztő javaslatok kapcsán jött létre kompromisszum. Ez azt bizonyítja, hogy a konzervatívok beismerték: a New Deal a társadalom és gazdaság intézményrendszerének szerves részévé vált, a végbement fejlődés kizárja az 1933 előtti állapotok visszaállítását. Eisenhower kijelentése a Tennessee-völgy Hatóság tevékenységének óhajtott, de lehetetlen privatizálásáról jellegzetes példája volt a beismerésnek. A konzervatívok ugyanakkor következetesen kitartottak amellett, hogy a Fair Deal-célok zöme nem képezheti törvényalkotás tárgyát, ezek nem a New Deal-ben gyökereznek, hanem a szövetségi beavatkozás új kísérletei, s mint ilyenek, elutasítandók.

Truman figyelmen kívül hagyta a konzervatívok érvelését. Ragaszkodott ahhoz, hogy javaslatai a New Deal továbbfejlesztését célozzák. Nem vett tudomást a két „Deal” gyökeresen eltérő háttéréről, az alapjukat képező állapotok különbözőségéről. Ha a Fair Deal-taktika kialakításakor behatóbban vizsgálja a kormány a különbözőségeket, kiderült volna, hogy a roosevelti irányvonalnak nem volt alternatívája a nagy válság másnapján, a társadalom valamennyi rétegének szüksége volt a szövetségi beavatkozás eszköztárára, a 30-as évek elején megvalósíthatónak tűnt az érdekek összhangjának jelszava, s mire eloszlottak az illúziók, már jelentős lépések történtek a New Deal megalapozása terén. Ezzel szemben a Truman-kor-

mány nem gazdasági válság viszonyai között tevékenykedett, a háború utáni rekonverzió lezárultával gyorsan regenerálódott a gazdaság, működését nem zilálta szét a rövid recesszió a 40-es évek végén, nem mutatkoztak össznemzeti érdeket képviselő és a társadalom rétregei egymásrautaltságát jelző törekvések, melyek szövetségi beavatkozást követeltek volna meg. A Truman-rezsim egyik fő tévedése abban rejlett, hogy az elnök és munkatársai a 30-as évekhez képest alapvetően megváltozott állapotok ellenére megvalósíthatónak vélték a „nagy kormány”-konceptiót, holott már az 1946-os foglalkoztatási törvény kapcsán nyilvánvalóvá vált, hogy a konzervativizmus a „korlátozott kormány” ideáját tette magáévá. Irreális feltevés volt, hogy a politikai-társadalmi bázissal nem rendelkező kormány képes lesz sikerre vinni átfogó szövetségi beavatkozásra alapozott programokat.

A Fair Deal mint liberális kísérlet véget ért 1952/53 fordulóján. Am utóélete arról tanúskodott, hogy a két demokrata rezsim reformpolitikája a republikánus retorika ellenére átvészelte a hatalomváltást, teljesítményei és kezdeményezései a jóléti állam építményébe integrálódtak, s a folyamat a társadalom és gazdaság mindenkori viszonyai között fejlődött tovább. Az utóélet elmosta a New Deal és a Fair Deal közötti mesterséges határvonalat, megcáfolván a „neandervölgyiek” szórszálhasogatásának létjogosultságát. A 20. század második felének amerikai gazdaság- és társadalompolitikája a New Deallel kezdődő reformfolyamat egységét és folytonosságát bizonyítja. A Fair Deal a világháború következtében félbeszakadt New Deal továbbfejlesztési kísérlete volt, vállalta a befejezetlen és a fejlődés által napirendre tűzött új reformok útjának egyengetését. E feladatvállalás jelentőségét aláhúzta, hogy a körülmények nem kedveztek a kísérletnek. Paradox módon a Truman-rezsim érdeméül kell betudnunk, amit fentebb egyik fő tévedésének mondtunk. Vállalkozása irrealitásának felismerése ugyanis a Fair Deal feladatát, a „neandervölgyiek” hatalomra jutását eredményezhette volna. Úgy véljük, nem bocsátkozunk történelmietlen spekulációba, ha azt állítjuk, hogy Tafték hatalomra jutása az amerikai társadalmi-gazdasági rendszer nemkívánatos, retrográd fejleményeinek szálláscsi-nálója lett volna.

Mit hagyott örökül a Fair Deal az utókorunk?

Emlékeztetni kell Rooseveltt 1944. január 11-i kongresszusi üzenetére, amely deklarálta a munkához, élelemhez, ruházathoz, pihenéshez, lakáshoz, oktatáshoz, orvosi ellátáshoz, betegség, baleset és munkanélküliség elleni védelemhez való jogot. A deklaráció időpontja arról tanúskodott, hogy az elnök befejezetlenné tartotta a New Deal alapvető céljainak eléréséért 1933-tól 1939-ig vívott küzdelmet, s a háborút követő évek feladatává tette a harc folytatását. A Fair Deal mérlegét e célokhoz képest kell megvonni, figyelembe véve a megváltozott viszonyokat és belőlük fakadó követelményeket.

A Fair Deal-kísérlet során módosult a háború utáni súlyos visszaesést prognosztizáló elaborátumok figyelembevételével kialakított elnöki üzenetben deklarált első négy cél tartalma. Minthogy nem tört válság az országra, a feltételezett tömeges munkanélküliség leküzdése és az alapvető létfeltételek megteremtése helyett a 30-as évek munkaügyi törvényalkotásával biztosított jogok védelme vált a kormány egyik fő feladatává. A Fair Deal erőfeszítése a Taft–Hartley törvény visszavonása érdekében eredménytelen volt, de a kongresszusi viták végül némi engedményre készítették a konzervatívokat. A háború utáni fejlődés során a szakszervezetek a gazdasági-társadalmi intézményrendszer részeivé lettek, a munkaadók elismerték tevékenységüket. A gyakorlat a tárgyalóasztal mellé, a megegyezés irányába terelte

mindkét oldalt. A kompromisszum keresése a törvény előírta szankciók mellőzésének szándékáról, egyszermind a szövetségi beavatkozás időszerütlenné válásáról tanúskodott.

Egy másik Fair Deal-kudarc, a Brannan-terv elutasítása ellenkező előjelű hatást produkált: erősítette a szövetségi beavatkozás fenntartását. A Kongresszus által elvetett mechanizmus vitája hozzájárult a fennálló gyakorlat szerinti mezőgazdasági ártámogatások állandósításához. A fogyasztói érdekekkel összehangolt termelői támogatási rendszer kialakítása az utódok feladata maradt.

Az állami lakásépítés terén kiábrándítóan alacsony volt a teljesítmény. A Truman-érában mindössze 60 000 lakás épült kormányfinanszírozással. Az 1949. évi lakásépítési törvény hat év alatt 810 000 egység átadását irányozta elő, a teljesítmény tehát a program mintegy 7 százalékát tette ki. A koreai háborút mint a civil szükségletek kielégítését gátló tényezőt figyelembe véve is súlyos volt a lemaradás, amelynek egyik oka az építőiparban érdekelt magántőke kormányzati támogatása volt. Következésképpen a nagy jövedelmű rétegek igényeit kielégítő lakások és irodaházak épültek. A Truman-kormány utódainak teljesítményét aligha dicséri, hogy 1964 júliusáig mindössze 356 000 olcsó bérű lakás épült, vagyis a hat évre előírányzott volumennek tizenöt év alatt alig a fele.⁴³ A New Deal–Fair Deal lakásügyi koncepciói a 60-as évek derekán érlelődtek elismert szövetségi feladattá. 1965-ben létrejött a lakásügyi és városfejlesztési minisztérium.

A társadalombiztosítás terén elért Fair Deal-eredmények hozzájárultak a jóléti állam építményének megszilárdításához. Egyidejűleg egyfajta új, hibás látásmód mutatkozott meg. Noha az országos statisztikai adatok az önelégültség indokolatlanságára figyelmeztettek, kormánykörökben és a közvéleményben uralkodóvá vált a nézet, hogy Amerikában megszűnt a szegénység. A valóság az volt, hogy a legszegényebbek, a szervezetlenek, a marginális rétegek helyzete nem vagy alig változott. A végbement fejlődésből elsősorban a középrétegek profitáltak. A liberálisok előszeretettel beszéltek csendes forradalomról, melynek során a társadalom a vagyon és a jövedelem méltányosabb elosztása felé halad, a kialakuló bőség társadalmának központja az üzletember, aki immár elismeri munkahelyteremtő és szociális kötelezettségeit. A folyamat elemzője volt Adolf Berle Jr., a hajdani agytröszt egyik tagja, aki a nagy korporációk működését vizsgálva kiemelte a menedzserek felelősségteljes tevékenységét, akik – névleg a részvényesek megbízásából – irányítják az üzletpolitikát, képviselik a nagyszámú befektető érdekeit. Az amerikai kapitalizmus fejlődésével együttjáró jelenség: a kistrészvényesek számának növekedése a hibás látásmód egyik forrásává vált. Úgy tűnt, a gazdaság egyes ágazatait uraló oligopóliumok és az általuk foglalkoztatott kisvállalatok, valamint a kistrészvényesek – maga az amerikai társadalom. A tulajdonlás decentralizálódásának állandósulása elfedni látszott a tény, hogy a középrétegek felé tartó mobilitás csak részleges jelenség volt. Az 50-es évek elejének felmérési adatai szerint a lakosság mintegy fele a hivatalos létminimum alatt élt. A társadalombiztosítás körének fokozatos bővítése és juttatásainak növelése nem terjedt ki a minimálisnak minősített keresettel nem rendelkező dolgozói kategóriákra. A legszegényebb és szavukat szervezeten hallatni nem tudó sokasághoz nem jutott el a bőség társadalmának, a jóléti államnak gondoskodása.

Talán a feketék polgárjogi problematikája mutatja legvilágosabban, hogy a Fair Dealt egy megindult folyamat részeként kell vizsgálni. A New Deal az amerikai társadalom és gazdaság alapkérdéseivel küszködött, a polgárjogi problematikára

még nem terjedt ki a szövetségi beavatkozás. Rooseveltt csak a feketék hátrányos megkülönböztetés nélküli hadiipari foglalkoztatásáig juthatott el. A történelmi fejlődés a Truman-rezsim feladatává tette, hogy támogassa a társadalom mély áramlataiban munkáló kérdéskomplexum megoldása felé ható törekvéseket, melyek végcélja a faji gyűlölködés leküzdése, a feketék társadalmi-állampolgári integrációja volt. A Truman-éráé az érdem, hogy a kormány – a liberálisok által ösztönözve – ellentmondásos, kis lépésekkel ugyan, de elindult a nehéz feladat megoldásának útján. Szükség volt az ösztönzésre, mert az elnök (akit a kor egyik kutatója vonakodó liberálisként jellemez) nem akarta kenyéértörésre vinni az ügyet a törvényhozásban és a Délel; mindenkor ügyelve az erőviszonyokra, olykor túlzott óvatossággal törekedett a „külön, de egyenlő” doktrína érvényre juttatására. Ezen túl azonban nem ment. Megtette ezt az igazságügyi minisztérium. Tanácsadóként véleményeket juttatott el az illetékes jogi fórumokhoz, rámutatva a szegregációt előíró kikötéseket tartalmazó szerződések alkotmányellenes voltára. Az államok közti közlekedésben és a felsőoktatásban alkalmazott „külön, de egyenlő” gyakorlatot szintén alkotmányellenesnek nyilvánította. 1952 nyarán már kormány-álláspont ítélte el az elemi iskolákban alkalmazott szegregációt. Ezek fontos lépések voltak, továbbfejlesztésük az utódokra várt. Az Eisenhower-kormány hivatalviselése idején, 1954-ben sor került a következő állomásra: a Legfelső Bíróság alkotmányellenesnek nyilvánította az állami iskolák szegregációs gyakorlatát.

A New Deal-től örökölt két kérdéskomplexum, a közegészségügy és a közoktatás fejlesztése terén nem történt előrehaladás a Truman-rezsim alatt, jóllehet főleg az előbbi szükségességét jól dokumentált jelentések tanúsították. Az elnök a hatalomváltás előtt átfogó közegészségügyi bizottsági jelentést adott át utódának. A bizottság kimutatta, hogy az önkéntességen alapuló betegbiztosítás nem elégíti ki a lakosság igényeit, csak mintegy 50 százaléka biztosított; súlyos orvoshiány, túlszűfolt és elavult kórházak, a kutatásra fordított összegek elégtelen volta jellemzi az egészségügy állapotait, megjegyezve, hogy 1952-ben többet költött az ország szobrokra és sírkövekre, mint egészséget szolgáló kutatásokra. A jelentés mintegy 560 000 kórházi ágy létesítését sürgette, vagyis a meglévők csaknem 40 százalékos növelését tartotta szükségesnek, s kiemelte, hogy a fejlesztés kb. 60 százaléka az elmebetegek ápolását szolgálná.⁴⁴ A közoktatásügy szintén a stagnálás állapotában volt a Truman-érában, sőt az állami elemi iskolák száma némileg csökkent. Az ösztöndíjrendszer kiszélesítését, az iskolák számának növelését, a művelődés intézményeinek és a kulturálódás lehetőségeinek fejlesztését sürgető előterjesztések elakadtak a törvényhozásban. A zsákutca okait az elnök által gyakorta hangoztatott lobbyzásnál mélyebben kell keresni. Az államok és a magánintézmények a tevékenységük rovására történő szövetségi beavatkozást vélték felfedezni a kormányjavaslatokban. A hatalomváltás után létrehozott egészségügyi, oktatási és jóléti minisztérium szövetségi szintre emelte a New Deal–Fair Deal e három területét, jeléül annak, hogy a republikánus rezsim nem dezavualta elődei törekvéseit.

*

A Truman-rezsim gazdaság- és társadalompolitikai kísérlete, történelmi távlatból vizsgálva, átmeneti szakasz produktumaként fogható fel. A kísérletezők liberális eszmerendszerben gyökerező célokat tűztek ki, a 30-as években kialakított szövetségi beavatkozás doktrínájának alkalmazására törekedtek, s ezt olyan korban

tették, amely mindinkább közelített a neokonzervatív államfelfogáshoz és politikai gyakorlathoz. Úgy is fogalmazhatnánk: a Fair Deal anakronizmus volt, mert idejét-múlt gazdasági-politikai ideológia talaján fogant, megkésett célok elérésével próbálkozott, természetesen tehát, hogy programjának csak töredéke valósulhatott meg. Effajta értékelés közel állna az ún. revizionista amerikai történetírás szemléletéhez. A „revizionisták” számos vonatkozásban helytálló tényekre mutatnak rá, de ábrázolásukban olykor túlhangsúlyozódnak a negatívumok. Ennek oka abban kereshető, hogy vizsgálódásaik középpontjában az erősen bírált, a hidegháború élezéséért felelőssé tett amerikai külpolitika áll, s ezzel a kritikus szemlélettel nyúlnak az Egyesült Államok második világháború utáni történetének más területeihez is. A kritikai él nem utolsósorban a Vietnam okozta frusztráció produktuma. E tanulmány nem osztja a „revizionisták” szemléletét témája vonatkozásában. Arra az álláspontra helyezkedik, hogy a Fair Deal leválasztható a Truman-rezsim történetének egészéről, s így lehetővé válik a kísérlet fejlődéstörténetéből adódó következtetések levonására. Kifejtett érvei alapján az amerikai társadalom és gazdaság pozitívumaként tartja számon a Fair Deal fejleménysorozatát. Értékkitélete nem a kísérlet közvetlen eredményeire, hanem tágan értelmezett teljesítményeire épül, melyek több vonatkozásban a későbbi fejlődést megalapozó kiindulópontnak tekinthetők. A Fair Deal nem volt anakronizmus. 1945 és 1952 között még nem dőlt el a küzdelem a liberalizmus és a konzervativizmus között. Ebben az átmeneti szakaszban az előbbi még hatott, de már képtelen volt a győzelemre; az utóbbi támadott, de még számolnia kellett ellenfele védekezésével.

JEGYZET

- 1 A rekonverzióra és a foglalkoztatási törvényre l. *Láng Imre*: A gazdaság- és társadalompolitika alapkérdései az Egyesült Államokban, 1945–1946. Világtörténet, 1988. 1. sz. 26–47.
- 2 *Eric P. Goldman*: The Crucial Decade – and After. America 1945–1960. New York, 1960. 55–56.
- 3 *Alonzo L. Hamby*: Beyond the New Deal. Harry S. Truman and American Liberalism. New York–London, 1973. 183–184.
- 4 Truman tanácsadói körére l. *Cabell Phillips*: The Truman Presidency. The History of a Triumphant Succession. New York–London, 1966. 162–165.
- 5 *Broadus Mitchell*: Depression Decade. From New Era through New Deal 1929–1941. New York, 1975. 88.
- 6 *Clifton Brock*: Americans for Democratic Action. Its Role in National Politics. Washington, 1962. 39–40.
- 7 Ez idő tájt tetőzött az atomenergia felhasználásának nemzetközi ellenőrzésével kapcsolatos vita az ENSZ-ben. Az Egyesült Államok javaslata, a Baruch-terv az ellenőrzések ürügyén a Szovjetunióban levő hasadóanyagokra és kutatásokra vonatkozó információk megszerzésére, a szovjet atombombagyártási kísérletek megakadályozására, az amerikai atombombakészletek megsemmisítésének határozatlan ideig való elhalasztására törekedett. A szovjet javaslat általános fegyverzetcsökkentést előíró nemzetközi megállapodás keretében az atomfegyver gyártásának és használatának betiltását, a meglévő bombák megsemmisítését, az atomenergia felhasználásának ellenőrzését, törvénytelen alkalmazásának megtorlását irányozta elő.
- 8 A liberális tábor polarizálódására l. *Hamby*: i.m. 151–168., *Brock*: i.m. 44–55.
- 9 *Phillips*: i.m. 128., 196–197., 200., 210–211. – Truman egy ideig állítólag hajlandó volt az elnökléltés átengedésére. A későbbiekben tagadta, hogy ilyen értelemben – közvetve – javaslatot tett Eisenhowernek.
- 10 *Harry S. Truman*: Memoirs. Vol. I. Year of Decisions. Garden City, 1955. 512–515., *Robert J. Donovan*: Conflict and Crisis. The Presidency of Harry S. Truman, 1945–1948. New York, 1977. 262–263.

- 11 The Truman Administration: A Documentary History. Ed. by Barton J. Bernstein and Allen J. Matusow. New York–London, 1966. 114–118. — A kormányelőterjesztés a katonai sorozási szerv adatait idézte annak alátámasztására, hogy kritikus az ország egészségügyi helyzete. Ezek szerint 5 millió katonaköteles közül 30 százalék egészségi okokból alkalmatlannak bizonyult; másfél milliót fizikai és szellemi fogyatékoság miatt le kellett szerelni; hasonló volt azok száma, akiket szolgálati idejük előtt szerzett betegség miatt kezelésben kellett részesíteni. Vö. *Truman: Memoirs*. Vol. 2. *Years of Trial and Hope*. Garden City, 1956. 18–21.
- 12 *Truman: Memoirs*. Vol. 2. 1981., *Donovan*: i.m. 333–334.
- 13 *Barton J. Bernstein: America in War and Peace. The Test of Liberalism*. In: *America Since World War II*. Ed. by Jean Christie and Leonard Dinnerstein. New York, 1976. 20–21., *Truman: Memoirs*. Vol. 2. 180–181. — A polgárjogi bizottság kifejező című jelentése (To Secure These Rights) valóságos vádirat volt a feketék jogfosztottsága, üldözése ellen. Egy sor radikális javaslatot tett. Ezek messze túlmutattak az adott időpont realitásain, megvalósításuk szinte teljes szemléletváltozást követelt az amerikai közgondolkodásban.
- 14 Amerika hadba lépése után ugrásszerűen nőtt a farmerek készpénzbevétele: 1942-ben 15,5 milliárd dollárt tett ki, 4,4 milliárddal haladva meg az előző évi értéket. A bevétel 1945-ben 21,6 milliárd, 1946-ban 24,8 milliárd, 1947-ben 29,6 milliárd dollár volt. Az 1948-as érték visszaesés kezdetét jelezte, bár az érték még meghaladta az előző évit. Az agráréxport 1942-ban 1 milliárd, 1945-ben 2,1 milliárd dollárra rúgott. A háború utáni agráréxport 1947-ben tetőzött (3,6 milliárd dollár). Az árszínvonalak aránya 1947-ben volt a legkedvezőbb a farmereknek, ezt követően romlott. *The Statistical History of the United States*. New York, 1976. 482., 493., 489.
- 15 A Wagner Act fontosabb rendelkezései a következők voltak: a munkásoknak joguk van a szervezkedéshez és ahhoz, hogy kollektíven alkudozzanak munkaadóikkal képviselőik útján; a munkaadók nem gátolhatják e képviselők megválasztását, nem alkalmazhatnak kényszer kollektív alkuval, kölcsönös segítséggel vagy védelemmel összefüggő tevékenységgel szemben, nem kötelezhetik alkalmazottaikat vállalati szakszervezethez való csatlakozásra vagy arra, hogy ne lépjenek be a választásuk szerinti munkásszervezetbe.
- 16 A Taft–Hartley törvény legalaposabb elemzését l. *Harry A. Millis and Emily Clark Brown: From the Wagner Act to Taft–Hartley. A Study of National Labor Policy and Labor Relations*. Univ. of Chicago, 1950.
- 17 *Donovan*: i.m. 340., *Truman: Memoirs*. Vol. 2. 28.
- 18 *Donovan*: i.m. 352., 391–393.
- 19 *Goldman*: i.m. 82.
- 20 Az elaborátum részleteire l. *Phillips*: i.m. 197–199.
- 21 *Goldman*: i.m. 83.
- 22 A Wallace-mozgalomra l. *Karl M. Schmidt: Quixotic Crusade 1984*. Syracuse Univ., 1960.
- 23 *Truman: Memoirs*. vol. 2. 28–29., 207–208.
- 24 *Bernstein*: i.m. 22.
- 25 *Cabell Phillips: A Strategy of Go-for-Broke*. In: *The Truman Years. The Reconstruction of Postwar America*. Ed. by Joseph Huthmacher. Hinsdale, 1972. 125–140.
- 26 *Herbert Feis: From Trust to Terror. The Onset of the Cold War*. New York, 1970. 363., *Truman: Memoirs*. vol. 2. 213–215.
- 27 *Brock*: i.m. 79–80., *Hamby*: i.m. 256., 259., 263.
- 28 *The Statistical History of the United States*. 1073. — Roosevelt megválasztásai alkalmával a következő volt a szavazók részvételi aránya: 1932-ben 56,9%, 1936-ban 61%, 1940-ben 62,5%, 1944-ben 55,9%. (Uo. 1071.)
- 29 Wallace 1950 elejétől egyre inkább távolodott pártjától. fokozódott a miszticizmus iránti hajlama. Nyilatkozatban határolta el magát a Progresszív Párt vezetősége döntésétől, amely a Kínai Népköztársaság ENSZ tagságát sürgette és állást foglalt a koreai kérdés rendezése mellett a Biztonsági Tanács közreműködésével. Ezt követően lemondott a pártban viselt tisztségéről. A Progresszív Párt a sorozatos kilépések miatt megszűnt politikai tényező lenni. Az 1952-es elnökválasztásokon még részt vett jelöltje, Vincent Hallinan, de mindössze 140 000 szavazatot szerzett.
- 30 Idézi: *Donald McCoy: The Presidency of Harry S. Truman*. Univ. Press of Kansas. 1984. 166.
- 31 *Bernstein*: i.m. 19., 30–31. — Egy 1951-es kimutatás szeint az amerikai családok 55,6 százaléka a létminimum alatti szinten élt.
- 32 *The Truman Administration: A Documentary History*. 118–120.
- 33 Idézi *J. Huthmacher: Trial by War and Depression 1917–1941*. Boston, 1973. 158.

- 34 A Brannan-terv értelmében egyidejűleg kell a kisfarmert érdekeltté tenni a termelés fokozásában és a fogyasztó számára biztosítani a megfizethető élelmiszerárakat; a piacon elért eladási ár és a kalkulált jövedelmező termelői ár különbségét a kormány által a kisfarmernek fizetett juttatás fedezi, amely többtermelésre serkent; a piacra áramló terméktöbblet a fogyasztói árak csökkenését és a kereslet növekedését idézi elő; a fokozódó kereslet az árak emelkedésének irányába hat; a piac fellendülése előbb-utóbb feleslegessé teszi a kormány juttatásait; a prosperáló gazdaság képes lesz a magasabb termelői áron előállított termékek felszívására.
- 35 *Hamby*: i.m. 279–283.
- 36 Idézi: *Richard E. Neustadt*: Extending the Horizons of Democratic Liberalism. In: *The Truman Years*. 92–93.
- 37 Az elnök ígéretét nem hozták nyilvánosságra. Vö. *Bernstein*: i.m. 23.
- 38 *McCoy*: i.m. 253.
- 39 Az Egyesült Államok Európa-politikájára I. *Láng Imre*: Adalékok a nyugati integráció geneziséhez. *Világtörténet*, 1988. 4. sz. 48–71.
- 40 Idézi *Dean Acheson*: Present at the Creation. My Years in the State Department. New York, 1960. 355.
- 41 Idézi *Phillips*: i.m. 424.
- 42 Idézi *Phillips*: i.m. 427.
- 43 *Bernstein*: i.m. 30., *Robert J. Donovan*: Tumultuous Years. The Presidency of Harry S. Truman 1949–1953. London, 1982. 127.
- 44 *Truman*: Memoirs. Vol. 2. 22., *The Statistical History of the United States*. 82., 79.